

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра історії, правознавства
та методики навчання

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Тема: СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ «КАРПАТСЬКОЇ СІЧІ»
(ЛИСТОПАД 1938 – БЕРЕЗЕНЬ 1939 РР.) ТА ЇЇ
ВИВЧЕННЯ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Виконав:
Усок Максим Вячеславович
Спеціальність: 014 Середня освіта (Історія)
Освітня програма: Середня освіта (Історія)

Науковий керівник:
доктор історичних наук,
професор Прокопчук В.С.

Допущено до захисту
«___» _____ 20 ___ р.

Завідувач кафедри

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Дата захисту: «___» _____ 20 ___ р.

Оцінка _____

Підписи членів ЕК:

Національна шкала _____

Кількість балів: _____

Оцінка: ECTS _____

Глухів 2023 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЩОДО СТВОРЕННЯ Й ДІЯЛЬНОСТІ КАРПАТСЬКОЇ СІЧІ	8
1.1. Карпатська Січ як оборона української державності наприкінці 1938 р. на початку 1939 р.	8
1.2. Карпатська Січ й український націоналістичний рух: сучасні підходи до вивчення	28
РОЗДІЛ 2. ОСВІЧЕНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ / ВИКЛАДАЧІВ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В ПИТАННЯХ ДІЯЛЬНОСТІ КАРПАТСЬКОЇ СІЧІ ЯК ПАРАМІЛІТАРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ	36
2.1. Поняття «парамілітарна організація» в системі історичних наук	36
2.2. Формування історичної компетентності майбутніх учителів / викладачів історії України в питаннях щодо створення й діяльності Карпатської Січі	40
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНА СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ / ВИКЛАДАЧІВ ІСТОРІЇ В ПИТАННЯХ ЩОДО СТВОРЕННЯ Й ДІЯЛЬНОСТІ КАРПАТСЬКОЇ СІЧІ.....	45
3.1. Стан означеної проблеми в шкільному курсі вивчення історії України	45
3.2. Методична модель вивчення окресленої теми в шкільному курсі історії України	62
ВИСНОВКИ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	83
ДОДАТКИ.....	92

ВСТУП

Актуальність дослідження. Боротьба за незалежність в історії України актуальна. Свідчення цього – багатовікові трагічні сторінки нашої держави, яка й сьогодні продовжує боротися за власну суверенність в умовах російсько-української війни, що почалася 24 лютого 2022 року. Утворення закарпатцями незалежної Карпатської України 8 жовтня 1938 року засвідчує, що ця українська субетнічна група вважала себе українською нацією та прагнула створити єдину Українську державу. А Організація народної оборони «Карпатська Січ» (ОНОКС), сформована згодом, стала на її захист.

Тема дослідження є актуальною: в останні роки проводилися заходи щодо відзначення річниці Карпатської Січі. Так, 14 березня 2019 року в місті Хуст, що наприкінці 1930-х років був столицею Карпатської України, урочисто відкрили меморіальну дошку Олександрю Блестіву – захиснику Карпатської України, керівнику ОУН у м. Хуст, організатору загонів Карпатської Січі, який за свою громадську позицію був засуджений до смертної кари. Трьома роками рініше, 12 листопада 2016 року, у Закарпатті відзначалася 78-а річниця створення Збройних Сил Карпатської України – Організації народної оборони «Карпатська Січ» (ОНОКС). Варто зазначити, що тема Карпатської Січі, основних стратегічних напрямів її діяльності ще довгий час залишатиметься актуальною, позаяк сьогодні вся Україна виборює свою політичну незалежність ціною життя її захисників і звичайних громадян.

Аналіз наукових джерел із досліджуваної проблеми засвідчує, що питання щодо діяльності й функціонування ОНОКС вивчали М. Вегеш (окреслює роль Карпатської Січі в боротьбі з терористами й обороні Карпатської України; вивчає оцінку діяльності ОНОКС Олегом Ольжичем тощо); П. Стерчо (проводить паралель між Карпатською Січчю й українським націоналістичним рухом), І. Краснодемська (висвітлює питання щодо формування і бойового шляху Організації, її структуру, етапи розбудови й т. д.), В. Карпов (досліджує

символіку військового формування «Карпатська Січ»), С. Адамович (стверджує, що саме українці, які проживали на окупованих Польською державою землях, сприяли формуванню Карпатської Січі), О. Пагіря (порушує питання щодо польського терору в Карпатській Україні, її військового формування «Карпатська Січ», участі Карпатської Січі у виборах до Сойму Карпатської України 12 лютого 1939 року), Ю. Славик (торкається подій щодо репресій окупаційного режиму в Карпатській Україні навесні 1939 року) й інші.

Питання щодо ОНОКС стисло висвітлили автори американської багатотомної «Енциклопедії Українознавства». П. Стерчо приділив увагу тому, як молода країна захищалася від військ агресора й доводив, що репресії, заподіяні карпатським січовикам, були значним порушенням норм міжнародного права. Відомий американський політолог й історик В. Маркуся («Енциклопедія української діаспори») піднімає питання щодо виникнення й діяльності Карпатської Січі.

У науково-методичних джерелах (чинних шкільних програмах, підручниках з історії України тощо) аспекти Карпатської Січі теж розглядаються поверхово.

Не простежуємо наукових досліджень, спрямованих на розробку методів і прийомів формування історичної компетентності майбутніх учителів / викладачів історії України в питаннях щодо створення й діяльності Карпатської Січі. У вітчизняній історіографії бракує наукових праць, у яких обґрунтовувалася б методична система навчання майбутніх учителів / викладачів історії відповідно до запитів сучасного суспільства.

Назріла нагальна потреба визначити й розробити таку методику навчання майбутніх істориків, яка б практично засвідчила, що діяльність Організації народної оборони «Карпатська Січ» не можна вивчати, аналізувати й розглядати ізольовано від історії створення Карпатської України, оскільки вона є субстанцією й інтенсіоналом історичної структури.

Мета роботи полягає в дослідженні процесу формування Організації народної оборони «Карпатська Січ», її участі в збройній агресії; сформуванні методичної моделі щодо реалізації цієї теми.

Мета дослідження обумовила необхідність розв'язання таких **завдань**:

1. Ознайомитися з працями попередників, які досліджували це питання.
2. Вивчити історичні передумови національного руху Закарпаття.
3. Визначити роль Карпатської Січі й ОУН.
4. Оцінити діяльність Карпатської Січі.
5. Проаналізувати думки деяких зарубіжних істориків, зокрема польських, німецьких, угорських тощо, які у власних працях по-своєму трактували діяльність Карпатської Січі.

Об'єктом дослідження є Карпатська Січ.

Предмет дослідження – формування збройних сил Карпатської Січі, забезпеченість її зброєю; відсіч, що надавала ця організація збройній агресії.

У процесі дослідження використовувався комплекс таких **методів**:

- 1) *лінгвістичні*: критичний аналіз джерел, метод комплексного аналізу й синтезу під час з'ясування мети, завдань, об'єкта, предмета дослідження; теоретичне осмислення роботи середньої школи з порушеної проблеми;
- 2) *робота з першоджерелами* – спогади, публіцистичні праці тощо;
- 3) *інноваційні (ІКТ)*.

Джерелами роботи є спогади українського військового, колишнього січовика й громадсько-політичного діяча Василя Филоновича; громадсько-культурного й політичного діяча одного із засновників Карпатської України Василя Гренджа-Донського; публіцистичні праці Олега Кандиби (Олега Ольжича) тощо.

Історіографія – праці відомих істориків, деталі, документи; з'ясування ролі історичних осіб у діяльності Організації народної оборони «Карпатська Січ»; того, як подається аналіз політичного розвитку цього регіону.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Наукові результати висвітлювалися й обговорювалися під час засідання студентських історичних студій у місті Глухові (публікувалися в збірнику студентських наукових праць: Усок Максим. Карпатська Січ як одна з найбоєздатніших організацій у Європі. *Студентські історичні студії: зб. наукових праць студентів*. Випуск 9. Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 198 с. С. 70–76); II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування» (публікувалися в збірнику студентських наукових праць: Максим Усок. Карпатська Січ й український націоналістичний рух: сучасні підходи до вивчення). За результатами магістерської роботи надруковано 1 статтю й 1 тези.

Структура й обсяг роботи. Наукове дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури й додатків. Основний зміст викладено на 82-х сторінках.

У вступі обґрунтовано вибір й актуальність теми охарактеризовано стан вивчення проблеми, визначено науковий апарат, зокрема тему, мету, завдання, предмет і об'єкт дослідження, обґрунтовано його наукову новизну; визначено джерела й історіографію; зазначено апробацію та впровадження результатів дослідження.

У першому розділі «*Теоретичні засади щодо створення й діяльності Карпатської Січі*» досліджено предісторію виникнення Карпатської Січі, її діяльність, символіку; з'ясовано причини поразки цієї парамілітарної організації; окреслено зв'язок між Карпатською Січчю й українським націоналістичним рухом, а також сучасні підходи до вивчення цього питання; проаналізовано здатність Карпатської Січі обороняти українську державність наприкінці 1938 р. на початку 1939 р.

У другому розділі *«Освіченість майбутніх учителів / викладачів історії України в питання діяльності Карпатської Січі як парамілітарної організації»* сформульовано визначення поняття парамілітарної організації в системі історичних наук, а також засвідчено формування історичної компетенції майбутніх учителів / викладачів історії.

У третьому розділі *«Методична система формування історичної компетентності майбутніх учителів / викладачів історії в питаннях щодо створення й діяльності Карпатської Січі»* проаналізовано лінгвістичні, науково-методичні джерела з досліджуваної проблеми, стан досліджуваної проблеми в загальноосвітній та передвищій педагогічній школі; спроектовано методичну модель вивчення окресленої теми в курсі історії України.

У висновках підсумовано результати дослідження, виконано теоретичні узагальнення.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЩОДО СТВОРЕННЯ Й ДІЯЛЬНОСТІ КАРПАТСЬКОЇ СІЧІ

1.1. Карпатська Січ як оборона української державності наприкінці 1938 р. на початку 1939 р.

10 вересня 1919 року Сен-Жерменським мирним договором було засвідчено розпад Австро-Угорської імперії та виникнення Чехословацької республіки як нової держави, до складу якої на правах автономії входила Підкарпатська Русь (так офіційно називалася територія Закарпаття). Пізніше виникла назва «Карпатська Україна (30 грудня 1938 р.), що зініціював керівник уряду Підкарпатської Русі Августин Волошин [26].

Саме в цей період (9 листопада 1938 року) й утворюється військове формування автономії у складі федеративної Чехословацької республіки – Організація народної оборони «Карпатська Січ» (ОНОКС). Варто зазначити, що ці події відбувалися на тлі кризи державності Чехословацької республіки, до території якої мали претензії Німеччина, Угорщина й Польща, на переконання яких вона була штучно утворена, не мала історичних державних традицій, а тому й прагнули позбавити її права на існування, а отже, і права на існування навіть автономної Карпатської України [26].

У такий спосіб, Міністерство внутрішніх справ уряду Підкарпатської Русі 10 листопада 1938 р. прийняло рішення утворити Організацію народної оборони «Карпатська Січ» (ОНОКС), що мала забезпечити стійкість державності Підкарпатської Русі й оборону її території [32].

Варто згадати, що перші січові загони почав формувати ще на початку 30-х рр. Дмитро Климпуш із Ясіня. У міжвоєнній Чехословаччині навіть і не йшлося про існування двох, паралельних одна одній армій, а, отже, Січі були звичайними протипожежними й культурно-просвітними товариствами, як і в

сусідній Галичині. Це тривало до кінця 30-х рр., аж поки різко загострилася міжнародна ситуація в Карпатській Україні: напади угорських і польських терористів, антиукраїнська діяльність праугорської «п'ятої колони», небажання чехословацьких військ захищати територію краю посприяло тому, що автономний уряд А. Волошина нарешті створив місцеві збройні сили – Карпатську Січ.

ОНОКС була парамілітарною (воєнізованою) організацією, тобто недержавним об'єднанням, створеним у межах Карпатської України з метою її оборони, зокрема «державних і національних інтересів Підкарпатської Русі та плекання оборонного духа в українському громадянстві краю, поборювання протидержавної пропаганди та всестороння підтримка правительства Підкарпатської Русі зокрема для удержування ладу та безпеки» [6]. Саме це й проголосили Статутом Організації [3], який був ухвалений під час установчих зборів у Хусті 9 листопада 1938 року. Щоправда, у ході його ухвалення відразу виникли певні труднощі: очільник відділу преси й пропаганди Володимир Комаринський заявив, що Статут потрібно доопрацювати, а назву організації необхідно змінити. «По довгих переговорах... і поправках ми врешті установили текст Статуту й остаточно прийняли назву «Організація Народної Оборони "Карпатська Січ"» [6, с. 3].

Таку назву Організації дала група українських пластунів, зокрема інженер Євген Кульчицький, який згадував: «До Хусту я приїхав з початком листопада 1938 р., останнім поїздом, що йшов через Чоп. Зараз на другий чи третій день я скликав до дому радника й Рубиновича, моїх давніх добрих друзів. Це були самі пластуни, крім мене були: Рубинович, Забавський, Блистів, Сич, Пап. Я тоді подав короткий огляд положення й зробив висновок, що нам треба подумати про якусь організацію півмілітарного характеру для оборони національних інтересів Карпатської України, як аналогію я навів УССів» [6, с. 3].

Коли було прийняте остаточне рішення щодо утворення Організації народної оборони «Карпатська Січ», 12 листопада 1938 року Головний командант ОНОКС Д. Климпуш підготував проекти одностроїв і відзнак рядового й старшинського складу Карпатської Січі, де містилися проекти – шапки-мазепинки, кителя, сорочки, плаща, штанів і чобіт рядового й старшинського складу; відзнак на шапку й рукава для гурткового, провідника, кошового, члена Ради, члена Команди, команданта; відзнак для старшого січовика, десятника, чотаря, сотника й отамана. Основним кольором однострою був сіро-зелений. Причому проекти мали передбачати суттєву відмінність крою та кольору одягу й відзнак січовиків від особливостей крою, кольору й системи відзнак мундирів чехословацької армії [26]. Такої самої думки дотримувався й пре'єр-міністр А. Волошин, проте він уніс певні зміни щодо форми й відзнак членів Карпатської Січі. Наприклад, заборонив носити однострій із закритими комірами, схожими на військові однострої чехословацької армії, зазначивши натомість, що коміри уніформи січовика мають бути відкритими, як у формі пластунських старшин. Також прем'єр відзначав, що колір одностроїв не може бути таким самим або схожим на колір військових одностроїв. Заборонено було й кишені на грудній частині уніформи січовика – однострій Карпатської Січі за кроєм і кольором мав суттєво відрізнятися від уніформи чехословацької армії [32].

Цікавим є те, що шапка-мазепинка не була подібною до аналогічних головних уборів українських збройних формувань і парамілітарних організацій першої третини ХХ ст. Вона мала більш довгий навушник і шкіряний ремінець із двома пряжками, що закріплювався зверху шкіряного або лакованого дашка. Замість кокарди до шапки пришивали синьо-жовту стрічку [26].

Отож Карпатська Січ знаходилася в місті Хусті й підпорядковувала десять районних відділень і п'ять постійних гарнізонів для військової підготовки [27, с. 246–257]. Очільницею ОНОКС була Головна Команда (керівний політичний

орган) легального політичного штабу, куди входили: один із перших українських підприємців на Закарпатті й керівників Гуцульської республіки в 1918 році комендант Д. Климпуш; І. Роман, його заступник; І. Рогач, генеральний писар й очільник секретаріату; С. Росоха – референт преси, інформації та ідеологічно-політичного виховання і зв'язковий старшина з урядом Карпатської України [27, с. 246–257].

Командування ОНОКС розміщувалося в Іршаві, Воловому (наразі смт Міжгір'я), Великому Бичкові, Перечині, Рахові, Середньому (наразі смт Ужгородського району Закарпатської області), Тячеві й Хусті. Усього членів Організації «Карпатська Січ» нараховувалося не більше 2 тисяч осіб [27, с. 246–257].

Варто зауважити, що при штабі діяли справжні професіонали – українські військові старшини, які служили в австро-угорській, польській, чехословацькій армії, а також в арміях УНР (Української Народної Республіки) й УГА (Української Галицької Армії) та мали досить високі звання. Цікавим є те, що Організація мала власну емблему – тризуб і меч, подібну емблемі ОУН (Організації Українських Націоналістів).

10 листопада 1938 року міністр внутрішніх справ Карпатської України Ю. Ревай затвердив рішення установчих зборів Організації «Карпатська Січ». І відповідно до Статуту ОНОКС туди мали право входити громадяни Підкарпатської Русі, яким виповнилося 18 років. Членів Карпатської Січі погруппували в такий спосіб [27, с. 246–257]:

- дійсні, які входили у військову структурну організацію;
- добродії, які підтримували ОНОКС матеріально або морально;
- почесні, які мали значні заслуги перед українським народом.

Наприклад, у Волівському окрузі (зараз це Міжгірський район) нараховувалося близько 1 тис. січовиків. Проте лише одиниці взяли участь у боях з угорським військом. Вишколених січовиків було не більше двох тисяч.

Однак найбільш боєздатні військові частини Карпатської Січі знаходилися в Хусті. Поручник Степан Сулятицький із хустського Коша згадував: «Склад Коша – 5 сотень, 1-а і 2-а сотня... коло 320 людей) точно на передодні бою з чехами – 318 людей)... 3-я сотня це була сотня хустських робітників та селян, а також до неї входили студенти. Всього біля 200 людей. 4-а була так звана уряднича, із 160–180 людьми, 5-та залізнична – 40 людей (Подані числа трьох останніх сотень не є точні, а то головню із огляду на їх склад, де обов'язки поодиноких осіб вимагали частих пересувань та перенесення). Останні 3 сотні не приходили одначе під увагу, як кожночасна бойова сила, через їх склад та заняття поодиноких людей. Ужити їх можна було лише тоді, коли б якась операція була передбачена на точно означений час та тривала не довго» [6, с. 4].

Український військовий, колишній січовик В. Филонович згадує: «Та не лише в Хусті була організація Січі. – Цілий терен Карпатської України, всі села і навіть малі хутори мали свої команди Січі. І старі, і молоді голосилися до шляхетного діла – оборони свого Краю» [53, с. 25].

«Карпатська Січ» мала й низові організації, куди входили відділи, що діяли за організаційним, пропагандистським, виховним, вишкільним і господарським напрямками. З декількох відділів утворювався кіш. Керівний склад: старший січовик, десятник, сотник й отаман, які мали відповідні військові посади (гуртковий, провідник, кошовий, член ради й комендант). Їх можна було вирізнити за головними уборами, відповідним форменим одягом зі знаками на рукавах; мали зброю. Також зазначимо, що в Карпатську Січ добровільно йшли січовики з різних регіонів України – підкарпатці, наддніпрянці, галичани, буковинці тощо.

Незважаючи на те, що Організація була воєнізованою, у ній велася й культурно-просвітницька робота: вона залучала до участі щодо відзначення релігійних і національних свят Карпатської України; організовувала й проводила політичні мітинги, демонстрації, передвиборні кампанії; видавала

тижневик «Наступ» під редакцією С. Росохи. Також в ОНОКС діяв жіночий відділ, очолюваний М. Тисовською та М. Химинець.

Зазначимо, що Карпатська Січ значно вплинула на проведення демократичних виборів до Сойму Карпатської України, що відбулися 12 лютого 1939 року. Саме тоді в цей законодавчий орган автономного Закарпаття ввійшли 32 послы Українського національного об'єднання. Це було найважливішим етапом у становленні автономії Карпатської України й закріпленні її державно-правового статусу у складі федеративної Другої Чехо-Словацької республіки (ЧСР). На думку британського журналіста Майкла Вінча, ці вибори стали «другим важливим кроком у розбудові вільної України» [34].

Роль карпатських січовиків у цих виборах полягала не тільки у виконанні агітаційно-пропагандистських завдань. Вони слідкували за порядком на виборчих дільницях, формували списки виборців, протидіяли ворожій пропаганді. О. Пагіря вважає, що «вибори потрібно також аналізувати в контексті тих зовнішньополітичних загроз, які стояли перед Карпатською Україною, зокрема небезпеки угорської окупації [34].

Поряд із військово-патріотичною підготовкою своїх членів, одним із важливих напрямків діяльності Карпатської Січі в автономний період була культурно-просвітня робота серед населення й проведення передвиборної кампанії до крайового Сойму. Як зазначав діяч ОУН Олег Ольжич («Кандиба»): «П'ять місяців державного життя Карпатської України пробігали в нерівних та неспокійних умовах. Від самого початку його і до кінця Карпатська Січ була на першому плані всіх його здвигів» [23, с. 37].

Варто зауважити, що функціонував і таємний Генеральний військовий штаб, яким спочатку керував М. Аркас, а потім М. Колодзінський. Членами цього штабу були: Р. Шухевич (Щука), З. Коссак (Тарнавський), О. Карачевський (Свобода), Г. Барабаш (Чорний), Є. Врецьона (Волянський),

І. Кедюлич (Чубчик) й інші [3]. На початку листопада 1938 р. було розроблено детальний план щодо організації власної силової регулярної армії. Військові відділи мали формуватися на Західних Українських Землях. Виник задум нелегально переправити добровольців із числа членів ОУН, українських старшин із польської армії та учасників визвольних змагань 1917–1921 рр. [35].

Член штабу Карпатської Січі Є. Врецьона звернувся до ОУН із вимогою надати матеріально-технічну допомогу й справжніх професіоналів, а також висловив прохання щодо відрядження відповідної особи на Закарпаття з метою вивчення обставин і проведення зустрічей із політичними діячами.

Організувати допомогу Карпатській Україні доручили Романові Шухевичу, який повинен був підготувати членів ОУН і зібрати кошти на Західних Українських Землях. На Закарпаття було відправлено організаційного референта Ярослава Гайваса, який у Хусті провів наради зі старшинами штабу Карпатської Січі й членами ОУН. За його спогадами, нарада відбулася у квартирі Євгена Кульчицького, де були присутні Є. Врецьона, І. Бутковський, В. Стахів, О. Ольжич і Я. Барановський. Ішлося про загальне політичне становище автономної Підкарпатської Русі й про те, як їй надати допомогу. У результаті було вирішено вислати до Закарпаття гарних спеціалістів, які входили до ОУН, або тих, кого мали заарештувати в Польщі.

У листопаді 1938 р. військовим штабом Карпатської Січі було створено розвідувальний відділ (відомий також під назвами «другий відділ», «служба безпеки», «секретний відділ») [35], керівником якого призначили Євгена Врецьону, заступниками — Романа Мировича та Євгена Кульчицького. Відділ повинен був не лише збирати розвідувальну інформацію, а й перевіряти і реєструвати нових членів Карпатської Січі; виявляти угорську й польську агентуру в місцевих органах влади Карпатської України й підрозділах Карпатської Січі; допитувати полонених диверсантів і терористів; викривати плани диверсійно-терористичних операцій на території Закарпаття тощо.

Також відділ розвідки організував групи розвідників під керівництвом коменданта Карпатської Січі в м. Торуні Степана Гинилевича, які збирали розвідувальну інформацію в прикордонній смузі й здобували відомості про скупчення угорських військ на кордонах Карпатської України та про плани чехословацького військового контингенту в регіоні [35]. Координували діяльність відділу розвідки Військового штабу Карпатської Січі на території Польщі організаційний референт Ярослав Гайвас, повітовий провідник Сколівщини Іван Бутковський та Роман Шухевич.

Варто зазначити, що в ході неодноразових перевірок серед членів Карпатської Січі вдалося викрити польського агента, який повідомив важливу інформацію: на Західних Українських Землях розташовуються диверсійні й військово-тренувальні табори, що вербують людей, організують терористичні групи з метою нападів на території Карпатської України; указав прізвища польських офіцерів, які були причетні до підготовки операції «Лом» (диверсійної операції II Речі Посполитої (07 жовтня – 28 листопада 1938 року) з метою дестабілізації Підкарпатської Русі); надав список таємних агентів польської поліції на Закарпатті. Інші агенти повідомили, що Польща намагається здійснити вторгнення в Карпатську Україну.

Узагальнивши всі дані, керівництво Військового штабу Карпатської Січі вирішило перевірити цю інформацію, що збиралася ним у Львові, Самборі, Турці, Сяноці, Лавочному, Делятині й інших містах Західної України. Члени ОУН під керівництвом Я. Гайваса підтвердили значну частину відомостей, уже здобутих на Закарпатті, а також зібрали нові. На польсько-чехословацькому кордоні було виявлено польську спеціальну військову групу під кодовою назвою «Карпати», яка займалася підготовкою до спільної з угорськими військами окупації Закарпаття. Окрім того, викрито мережу польських молодіжних парамілітарних організацій, які активно вербували й вишколювали терористів для діяльності в Карпатській Україні [35].

Також діяла «Летюча естрада» – пропагандистський відділ Української національної оборони та організації народної оборони «Карпатська Січ», яку очолював М. Чирський. У Карпатській Україні велася й ідеологічна, і політична робота під координуванням Олега Ольжича – українського поета, сина відомого Олександра Олеся, нашого земляка (народився в м. Білопілля), також українського поета.

Підприємці й населення Західно-українських земель зібрали кошти, на які планувалося закупити зброю та обмундировання. Із цією ж метою був організований збір коштів серед українських емігрантів. Щоб отримати решту зброї та боєприпаси, планувалося роззброїти чехословацькі військові підрозділи й захопити військові склади на території Закарпаття [35].

У цій справі допомагав Олесь Кандиба (Олег Ольжич). Саме через сина українського поета Олександра Олеся такий план мав утілитися, однак із невідомих причин справа зволікалася. Хоча й Роман Шухевич – український політик, громадський та державний діяч, військовик; член галицького крайового проводу Організації українських націоналістів; активний діяч ОУН; учасник боїв на Красному полі на стороні Карпатської Січі – провів переговори з провідними діячами політичних партій та організацій щодо планування зібрати кошти з українського населення й торгово-економічних установ, щоб спорядити 5–6 тисяч вояків.

На початку листопада 1938 року провідні діячі ОУН – Осип Карачевський, Роман Шухевич, Роман Миревич, Володимир Щигельський, Євген Стахів, Осип Бойдуник, Іван Стебельський, Лев-Ярослав Зацний (усіх було позбавлено польського громадянства), Євген Врецьона, Осип Тюшка, Станіслав Левицький – перебралися на Закарпаття, щоб вступити до Карпатської Січі. Перейти через кордон їм допомагали Роман Шухевич, Іван Бутковський, Лев Ребет, Мирослав Тураш (окружний провідник ОУН Стрийщини, згодом – Крайовий провідник

ОУН ЗУЗ), Володимир Тимчій (організаційний референт КЕ), а також члени ОУН, які знаходили добровольців і допомагали їм перейти через Карпати [35].

Словом, перед членами ОНОКС стояло важливе завдання: вони мали захищати кордони Карпатської України від вторгнення угорських і польських терористів. Таку ціль Організації було визначено в Статуті: «Оборона державних і національних інтересів Підкарпатської Русі та плекання оборонного духа в українському громадянстві... краю, поборювання протидержавної пропаганди та всестороння підтримка правительства Підкарпатської Русі зокрема для удержування ладу та безпеки» [6, с. 4].

І все ж Карпатську Січ потрібно було розбудувати, а це вимагало значних коштів, яких уряд не мав. До того ж виникали значні проблеми з озброєнням ОНОКС. Уродженець Закарпаття, канадський історик Петро Стерчо писав, що в січовиків немає зброї, і дається вона їм «від випадку до випадку» [6, с. 5].

А Олег Ольжич, тоді культурний референт ОУН при уряді Карпатської України, який входив до складу військового штабу Карпатської Січі, писав, що Головна Команда «встигла закупити потай, приватно з різних джерел коло 200 револьверів, головню калібру 6,35, та три машинові пістолі з невеликою кількістю набоїв. З цього разом зі згаданими 10 рушницями складалося усе озброєння Січі, з яким вона вступила в грядучі події» [6, с. 5].

Очільники Карпатської Січі неодноразово зверталися до А. Волошина з проханням передати їм зброю «з засобів, які знаходяться при окружних урядах та окружних судах» [6, с. 5]. Однак прем'єр-міністр не мав цих повноважень, а тому не давав дозволу. Так само вчиняв і чехословацький уряд і на те було кілька причин: Карпатська Січ часто виходила з-під контролю автономного уряду, за даними чеської контррозвідки була змова проти уряду А. Волошина, останній уникав конфронтації у відносинах із Чехословаччиною.

Варто зазначити, що Організації народної оборони «Карпатська Січ» допомагав чи не весь світ. Фінансову допомогу надавали:

- окремі особи й українські державницькі організації Північної Америки, однак до ОНОКС надходили тільки одяг і харчі, що прислав Ярослав Барановський, який завідував Проводом ОУН;

- німці. Німецьке військове командування передало Карпатській Січі сукно на тисячу комплектів умундирування;

- канадці. 19 лютого 1939 р. у «Новій свободі» було опубліковано повідомлення під назвою «Чверть мільйона корон для Карпатської Січі»: «З великою увагою, ми, Головна Управа і члени Української Стрілецької Громади в Канаді, в якій групуються бувші стрільці Української Армії з часів визвольних змагань 1917–1920 – слідкуємо за діяльністю і розвитком Карпатської Січі... Ми, бувші українські вояки – належимо тут в Канаді до великої націоналістичної організації – Українського Національного Об'єднання (УНО). Внутрі цієї організації ми працюємо як військова її частина. УНО створило «Комітет допомоги Карпатській Україні» та несе поміч Вам. УНО вислало вже 5.200 долярів на руки прем'єра о. А. Волошина і попросимо його, щоб він вжив ті гроші для розбудови Карпатської Січі. Віримо, що таким способом одержите поміч. Будемо й надалі старатися Вам допомогти...» [6, с. 5];

- окремі політичні діячі й окремі громадяни: Августин Волошин, єпископ Діонізій Нарядій, підполковник доктор Зарицький, доктор Дмитро Васильків, доктор Ю. Добриловський, доктор Роман Венгринович, адвокат із Хуста. У тій самій газеті «Нова свобода» зазначалося: «Цього року наша селянська молодь колядувала в користь своєї оборонної організації Карпатська Січ. Всюди зустрічались ми з колядниками, з Вифлеєсами й зірками та найбільше зробили на мене вражіння колядники з Лозянського, їдо обійшовши своє село, прибули й до Волового, творили дуже гарну цілість. Це був невеличкий хор, гру гарними поетичними словами викомбінували самі і все перевели дуже інтелігентно...

Колядки пройшли всюди дуже гарно і наприклад у Синевирі на Січ заколядували 1200 кч. Нашій селянській молоді можемо лиш погратулювати» [6, с. 5];

- українська еміграція в Чехословаччині й чехи. Августин Волошин звернувся за допомогою до громадян краю, а також до української діаспори. У відповідь на прохання українська еміграція в Чехословаччині провела збіркову акцію на допомогу Карпатській Січі. Про це було опубліковано в газеті «Нова свобода»: «Акція закінчилася дуже добрим успіхом. На всі випущені збіркові листи субскрибовано 150 комплектів одностроїв (150 шапок, плащів, блюз, краваток, ременів, черевик, та 300 пар білля). Решту грошей прислано готівкою» [6, с. 5]. Також у цьому допомагали й жителі Праги, Брно й інших чеських міст.

Значний вклад в озброєння ОНОКС уніс активний діяч Організації Українських Націоналістів (ОУН) Роман Шухевич. Завдяки його активній діяльності до середини грудня 1938 р. було зібрано й передано до штабу Карпатської Січі військові навчальні матеріали і підручники, зброю та гроші. У січні – лютому 1939 року він їздив до Праги, Відня й Берліна, де намагався розв'язати питання щодо закупівлі зброї та налагодження фінансової допомоги від української еміграції. А в середині лютого 1939 р. у Львові вів переговори з Ю. Шепаровичем, О. Луцьким, Ю. Павликовським, І. Семянчуком, М. Твордилом і З. Пеленським – керівниками й представниками західноукраїнських кооперативів, які обіцяли надати кошти на закупівлю зброї для 15 тис. січовиків – кріси й автоматичні пістолети, ручні гранати; легкі, важкі й протилетунські скоростріли; гранатомети, гармати тощо.

Через те що в січовиків не було достатньо зброї, призвело до спроби захопити її силоміць. І 13–14 березня між загонами ОНОКС і чеським військом відбулися кровопролитні сутички. А пізніше це стало причиною трагічної поразки січовиків у ході боїв з угорською армією.

Напередодні, від 13 січня 1939 року, Головна команда Карпатської Січі виступила з офіційним зверненням до уряду Августина Волошина надати відділам Січі зброю. Автономний уряд відмовив, і це стало причиною масових демонстрацій під гаслом «Січі зброю!». Спроба отримати зброю офіційно не вдалася, тому командування Карпатської Січі винесло рішення захопити її самовільно в Хусті зі складів чеської жандармерії. Операція щодо захоплення зброї відбулася 4 лютого 1939 року, однак із невідомих причин не була доведена до кінця. На прохання А. Волошина січовики її повернули.

Також поразку ОНОКС спричинили внутрішні обставини, що виникали в середині Організації, та політичні:

1. Більшість членів Окремого штабу Проводу українських націоналістів (ПУН), які координували центр, – генерал Віктор Курманович, полковник Володимир Колосовський, інженер Михайло Селешко – не прищеплювали навички й не дисциплінували членів Карпатської Січі. Не сприяв цьому й генерал Микола Капустянський – радник Військового штабу Карпатської Січі. Хоча він мав розробити подальшу військову стратегію Карпатської України й мобілізаційний план, забезпечувати охорону кордону й самого Хуста. М. Капустянський намагався це робити ще з початку листопада 1938 року, залучаючи до військової підготовки колишніх офіцерів, учасників визвольних змагань.

За спогадами відомого українського військового й громадсько-політичного діяча, уродженця м. Суми Василя Филоновича, «сама Січ складалася з добровольців-січовиків. Тут можна було побачити людей зі всіх земель України – підкарпатці, наддніпрянці, галичани й буковинці. Старі й молоді. Чоловіки й жінки. Всі вони йшли й добровільно офірували свою працю, своє здоров'я і навіть своє життя задля добра одного з кусників розшматованого українського тіла – Срібної Русі – Карпатської України. Була у цих січовиків добра воля стати корисними задля добра нації. Була це переважно молодь, яка

потребувала доброго військового вишколу й доброї підготовки та організації. Організація війська! О, як далеко, далеко була дійсність від правдивого поняття про цю справу. Військовий вишкіл, розшук, постачання, навіть дисципліна – все це речі, які вимагали для перепровадження їх в життя і досвіду, і знання. Доброї волі і бажання тут рішуче було замало, бо... хотіли не завжди означає уміти» [53, с. 24].

2. Провід українських націоналістів (ПУН) залучив до роботи із членами ОУН, які входили в ряди Карпатської Січі, генерала Всеволода Петріва. На початку 1939 року він мав обійняти в Хусті якусь військову посаду, однак уряд Карпатської України йому відмовляв: нібито кількість військових старшин була достатньою.

3. Члени ОУН сподівалися на те, що розпочнеться війна Німеччини з Польщею, і тоді вдасться створити незалежну українську державу. ОНОКС розпочала активну антипольську агітацію. Однак карпатоукраїнський уряд був проти, оскільки боявся польського вторгнення на Закарпаття.

4. Опозиціонером до уряду Августина Волошина виступав Військовий штаб Карпатської Січі, куди переважно входили члени ОУН, які були незадоволені його курсом щодо чехословацького уряду й вимагали від нього рішучих дій, спрямованих на здобуття незалежності. Це зумовило прагнення А. Волошина підпорядкувати Карпатську Січ і замінити її командний склад 300 українськими старшинами із чехословацької армії, що було погоджено із владою в Празі. Опозиційні виступи січовиків проти уряду Волошина не сприяли згуртованості державницьких сил напередодні вторгнення угорських військ.

5. 16 січня 1939 року на посаду третього міністра в уряді А. Волошина було призначено чеського русофіла генерала Л. Прхалу, що спричинило античеські настрої серед радикально налаштованих оунівців. Наприкінці лютого 1939 р. виник конфлікт між чеськими силовими структурами на чолі з Прхалою та

Карпатською Січчю. Перші намагалися втримати владу й не допустити проголошення незалежності Закарпаття, другі були готові були захищати національний суверенітет. Із цього приводу В. Филонович зазначав: «Мета чехів була аж разюче ясна – маючи своє військо, свою жандармерію і пограничників при перебранню в свої руки міністерства внутрішніх справ, такий чеський генерал міг стати фактичним диктатором. Тут чехи явно порушили цілком природне право українського народу, накидаючи нам примусом свого міністра. Чим більше домагався ген[ерал] Прхала сісти на міністерський стілець, тим більший був спротив українців. Так чи інакше мало дійти до зудару. На поготівлі

були чехи, але не спали і українці. Нерівні це були сили, бо ж одна сторона – чехи

мали безліч війська, мали модерну зброю: аероплани, танки, гармати, кулемети, бомби, а ми? Ми мали щойно сорок рушниць та декілька десятків пістолів. Ось при таких обставинах мало прийти до зудару» [53, с. 25–26].

6. Чеська влада не сприймала умови Військового штабу Карпатської Січі й сподівання українців на те, що Німеччина допоможе організувати збройні сили. Тому в січні 1939 року спільні дії із чехами – навчання й озброєння 4 тис. січовиків, формування жандармерії та фінансової сторожі – припинилися.

7. Михайло Колодзінський та члени ОУН розробили план щодо організації збройних сил Карпатської України. Однак, незважаючи на те що кількість членів Карпатської Січі становила більше ніж 10–12 тис. осіб, військову підготовку пройшли й опинилися на регулярній службі тільки 2 тис. січовиків.

Такі внутрішні й політичні обставини і спричинили скорий напад Угорщини на Карпатську Україну 13 березня 1939 року. В. Филонович зауважує, що, живучи власними подіями, українці мало звертали увагу на те, що діється зовні. А в цей час мапа Європи змінювалася й «користуючись з такого переділу, стягувала Мадярщина свої війська на кордони Карпатської України.

Мадярські терористи все частіше насакували на мирне українське населення. Так, приправившись до нападу, чекала Мадярщина лише відповідного моменту, щоб наскочити мов та шуліка на безборонну молоду державу. Такий момент прийшлося чекати не довго. Німеччина обсадила Чехи і Мораву, Словаччина оголосила свою самостійність, а Мадярщина посунула свої війська на терен Карпатської України» [53, с. 26].

Під час екстренного засідання Військового штабу ОНОКС у «Січовій Гостинниці» було вирішено надіслати делегацію – І. Рогача, І. Романа й М. Колодзінського – до прем'єр-міністра А. Волошина з проханням дати письмовий наказ коменданту чеської жандармерії полковнику Ваці видати зброю та боєприпаси для підрозділів Січі, які планувалося відправити на фронт [6, с. 5]. Українцям було передано кріси, револьвери й боєприпаси. Але невдовзі чеські військові стали вимагати від коменданта Карпатської Січі І. Романа повернення зброї. Січовики відмовилися виконувати наказ, і генерал Л. Прхала наказав атакувати січові підрозділи й об'єкти в Хусті – Головну команду, Кіш, «Січову Гостинницю», Жіночу Січ та «Летючу естраду» [6, с. 5].

Це спричинило збройні сутички між січовиками й чеськими військами, що тривали понад вісім годин. У цей час обороною команди Карпатської Січі опікувався М. Колодзінський, а прем'єр-міністр А. Волошин телефонував у Прагу, щоб домовитися про припинення боїв у місті, однак на його телефонні дзвінки не відповідали. Перемир'я все ж було оголошено, і Карпатська Січ припинила воєнні дії, підпорядкувавшись прем'єр-міністрові А. Волошину.

15–19 березня 1939 року очолювати війська Карпатської Січі взявся М. Колодзінський. Розпочалася загальна мобілізація. Водночас генерал Прхала відмовився передавати січовикам зброю, проголосивши нейтралітет чеських військ.

15 березня, увечері, до Хуста прибув посол від угорського уряду й оголосив А. Волошину вимогу мирно скласти свої повноваження. Таку пораду –

капітулювати – надав січовикам і німецький консул, бо, нібито окупувати Карпатську Україну погодилися й Німеччина з Італією. За свідченнями очевидців, у відповідь полковник М. Колодзінський сказав: «У словнику українського націоналіста немає слова “капітулювати”. Сильніший ворог може нас у бою перемогти, але поставити нас перед собою на коліна – ніколи!» [6, с. 5].

16 березня на Красному Полі відбувся бій, після якого Колодзінський наказав спалити архів Головної команди Карпатської Січі, організував евакуацію поранених і безпечний виїзд президента й уряду з території Карпатської України [6, с. 5].

Він сподівався піти в Карпати, заручитися підтримкою свідомого населення й організувати партизанів на боротьбу проти окупантів. Однак цього не сталося: його затримав угорський військовий підрозділ і 19 березня з ще 15-тма січовиками розстріляв на Солотвинських шахтах.

У військових лікарнях Хуста й села Кривої угорські військові вбили й поранили січовиків, піддавали тортурам полонених, про що детально розповів у своєму щоденнику В. Гренджа-Донський [8, с. 296–300]. У деяких містах, зокрема в районі села Кам'яниця, 16 березня 1939 року розстріли членів Карпатської Січі навіть знімали кіноапаратом [14, с. 195].

У другій половині березня поблизу угорсько-польського кордону в районі Верецького перевалу польськими військовими були розстріляні групи полонених січовиків-галичан [42, с. 40–49]. У 2008–2011 рр. в районі Верецького перевалу археологи знайшли залишки 10 трупів січовиків поблизу с. Верб'яж і 7 поблизу с. Лази. Ще одне поховання виявили в районі с. Жупани. Однак поки що вони не підтвердили масовість розстрілів на Верецькому перевалі. На думку історика О. Пагірі, це буде важко зробити, зважаючи на те, що погано прикриті землею людські залишки після танення снігу навесні 1939 р. порозтягували лісові звірі [33].

16 березня угорськими військами майже було зайнято основні населені пункти – Рахів, Солотвино й Великий Бичків. Розрізнені загони Карпатської Січі, які не встигли відступити до приходу угорців, продовжували чинити опір на вулицях. В. Гренджа-Донський, один із засновників Карпатської України, згадує про розстріл п'яти січовиків, які тримали оборону на вежі греко-католицького собору. Вони повірили обіцянкам угорського офіцера про помилування в разі припинення опору й здали зброю, а потім були відразу розстріляні [8, с. 302–303].

Не зв'язавшись із хустською групою Карпатської Січі, Р. Шухевич з іншими січовиками відступив у Румунію. А 19 березня румунська влада передала Угорщині 273 січовиків і 10 старшин, серед яких шестеро осіб були членами Генерального штабу [6, с. 5].

Третього дня окупації Карпатської України Угорщиною, 17 березня 1939 року, угорські жандарми передали полонених січовиків польській прикордонній службі, а 18 березня 1939 полонені були розстріляні. За оцінками свідків, їх кількість становила 500–600. В. Филонович зазначив: «Монгольсько-хижацько-азійський дух і жорстокість принесли мадяри в Карпатську Україну. Вони хоч і прикрились зовнішніми формами європейської цивілізації, однак не змогли в своєму внутрішньому житті перебороти себе. Вони не змогли, не зуміли й не втілили в собі багаті принципи західної культури, побудованої на основі пошани до права» [53, с. 54].

Варто зазначити, що зарубіжні історики по-різному трактували діяльність Карпатської Січі. Зокрема польський історик, професор Міхало Ярнецький, який є співавтором праці «Український П'ємонт. Карпатська Русь в період автономії 1938–1939», під час однієї з передач зазначає: «Я не маю на меті виправдовувати злочинів, якщо такі були вчинені з угорського чи польського боку, але могли бути окремі випадки помсти. Коли ці колишні січовики з Галичини поверталися до Польщі, то польські прикордонники й інші служби

мали наказ їх затримувати. Адже втеча з держави була злочином, щось на зразок акту зради... Доказів про заплановані розстріли січовиків немає. Є лише припущення, що в певних випадках таке могло мати місце. Навіть проведені розкопки підтверджують, що цих тіл було декілька десятків, а не сотні, як дехто стверджує, хоч смерть кожної з цих людей мабуть була непотрібною. І це не доказ, що це зробили польські прикордонники» [30].

Протилежної думки дотримується український історик О. Пагіря, який вважає, що Будапешт і Варшава таємно співпрацювали й змовилися ліквідувати січовиків, які після поразки намагалися повернутися в Польщу.

У ході Міжнародної конференції, що відбулася в угорському місті Ніредьгаза у 2012 році, у поглядах науковців, які стосувалися карпатських січовиків, виникли певні розходження. Угорські дослідники посилалися на брак військових документів, що могли б засвідчити кількість убитих січовиків, однак не заперечували того факту, що таке відбулося: «точних відомостей через пропажу військових документів немає, але що це відбулося – факт» [25]. Щодо цього О. Пагіря справедливо зазначив: «у той час, як в українській історіографії організація «Карпатська Січ» знаходиться у центрі широкої наукової громадськості, з угорського боку існують окремі спрощені підходи, згідно з якими членів організації називають «бандитами», «терористами». Двоєкий, різний дискурс, що не стикується один з одним, і надалі лише зміцнює взаємну недовіру» [25].

Незважаючи на такий хід подій, окремі повстанські загони продовжували боротьбу проти окупаційної влади в гірських районах Закарпаття. Це тривало до середини травня 1939 року.

У такий спосіб доходимо висновку, що члени ОУН взяли активну участь у формуванні й розвитку Карпатської Січі. Проте, координуючи роботу Військового штабу, вони не змогли перетворити мілітарну організацію в регулярну армію. Питання щодо боєздатності, відповідної укомплектованості й

спорядження збройних сил Карпатської України можна було вирішити спільними діями ОУН і ПУН. Але Провід українських націоналістів орієнтувався на Німеччину, обмежував військові ініціативи членів ОУН на Закарпатті, не брав участі в тренуванні вояків Карпатської Січі. Це призвело до того, що в боях за незалежність Карпатської України загинуло декілька сотень членів ОНОКС, чимало було розстріляно угорськими й польськими військами після завершення окупації Закарпаття. Багато з них потрапило й до угорських концтаборів і польських тюрем.

Та попри те, що «Карпатська Січ» вважалася недержавним об'єднанням і не була здатна дати відсіч військовій агресії, що, до речі, усвідомлював А. Волошин, вона все ж функціонувала як мінідержавна, позаяк діяла відповідно до Статуту; мала свій територіальний центр, власну емблему, керівний політичний орган, Генеральний військовий штаб, низові організації тощо й відіграла позитивну роль, захищаючи кордони автономної країни.

Усвідомивши оборонну функцію Організації народної оборони «Карпатська Січ», спробуємо розглянути її в аспекті українського націоналістичного руху.

1.2. Карпатська Січ й український націоналістичний рух: сучасні підходи до вивчення

Протягом більше 30-и років сучасній історіографії доводиться ретельно вивчати й досліджувати складні суперечливі процеси щодо політичної незалежності України і причини їх виникнення, а також розв'язувати проблеми, якими живе українське суспільство.

Сучасна історична наука приділяє значну увагу історії українського національно-визвольного руху. Тому варто зануритись у те, якою вбачали фахівці роль українських націоналістів у становленні Карпатської України і як оцінювали внесок націоналістів у становлення Карпатської Січі як військового формування цього регіону.

Та перш ніж це зробити, вважаємо за потрібне простежити, яке визначення націоналізму подають першоджерела. Поняття «націоналізм», «націоналіст» по-різному трактуються в наукових джерелах.

В «Академічному тлумачному словнику (1970–1980)» знаходимо такі визначення націоналізму: «1. Реакційна буржуазна ідеологія й політика в галузі національних відносин, яка проповідує зверхність національних інтересів над соціальними, панування однієї нації за рахунок пригнічення іншої, розпалює національну ворожнечу, заперечуючи дружнє співробітництво і взаємодопомогу між націями. 2. Рух, спрямований на боротьбу за незалежність нації, народу проти іноземних гнобителів» [1] і націоналістів: «1. Прихильник націоналізму. 2. Прихильник, учасник національно-визвольного руху. 3. Представник вузьконаціонального напрямку в науці, мистецтві і т. ін.» [1].

«Словник іншомовних слів за редакцією О.С. Мельничука» інформує: «Націоналізм (франц. nationalisme, від лат. natio – народ) – буржуазна ідеологія й політика в національному питанні, характерними рисами якої є проповідь

зверхності національних інтересів над соціальними, класовими, проголошення національної нетерпимості, розпалювання національної ворожнечі» [43, с. 529].

В «Універсальному словнику-енциклопедії» ідеться про націоналізм у ширшому значенні – «Позиція та ідеологія, які надають особливого значення приналежності до нації та ставлять національні інтереси понад інтереси ін. суспільних груп» і вужчому – «тільки та позиція й ідеологія, в яких позитивна оцінка власної нації невідривно зв'язана з неприязню чи ворожістю до ін. народів» [50].

У «Словнику чужослів» Павло Штепа трактує націоналізм як «народовість, народовність», а націоналіст – як «народовець» [31].

Ф.С. Бацевич подає визначення націоналізму – «термін, яким позначають прибічників своєї нації, adeptів її культурних, мовних тощо цінностей», а також виокремлює його рівні – побутовий, за яким націоналізм є системою «національних (етнічних) симпатій і антипатій», і груповий – це «ідеологія з виразними соціально-політичними акцентами ворожого ставлення до інших націй» [4, с. 118–119].

«Енциклопедія історії України» інформує: «Націоналізм – система ідей і поглядів, що виходить із пріоритету нац. (етнічних) цінностей як перед особистісними, так і перед ін. груповими (корпоративними) й загальнолюдськими (універсалістськими) цінностями. У вужчому розумінні: 1) політ. рух, що проголошує своїми цілями боротьбу за політ. незалежність, збереження й розвиток власної етнічної та культ. ідентичності; 2) радикальна ідеологія з виразними елементами нац. винятковості, схильністю до автаркії; антитеза універсалізму, інтернаціоналізму, космополітизму» [12].

В «Енциклопедії політичної думки» йдеться про націоналізм як «найпотужнішу ідеологію світу»; «спосіб мислення», що «зосереджує увагу на ролі нації, а також зазвичай наголошує на тому, що визначальним критерієм класифікації людських істот є «національний характер»; «безумовну даність»,

відповідно до якої «кожна людина може мати лише одну національність й одне громадянство, що є вихідним пунктом її самоідентифікації та лояльності. Це означає, що люди мають сприймати себе насамперед як складову народу, а не якогось вужчого, закритого чи нетривкого угруповання, а також бути готовими пожертвувати буць-чим задля захисту і задоволення інтересів народу незалежно від того, чого це буде коштувати з огляду на інші інтереси. Націоналізм органічно випливає з вимоги кожної нації бути організованою в суверенну державу» [13, с. 256].

З наведених прикладів щодо тлумачення дефініції «націоналізм», знайдених у словниках, можна дійти висновку, що, хоча й вони відрізняються за своєю сутністю, проте у своїй більшості містять спільні характеристики.

Щодо цих понять припускаються думки й учені. За твердженням американського дослідника І. Валлерстайна, «націоналізм одночасно є статусною ідентичністю, яка підтримує сучасну світосистему, і є одним із ключових механізмів державної стратегії» [51].

Е. Сміт, який досліджував феномени нації та націоналізму, констатує, що націоналізм – це ідеологічний рух за досягнення й утвердження незалежності, єдності та ідентичності від імені населення, яке має становити реальну або потенційну націю [44].

Співавтори монографії «Українська політична нація» Н. Земзюліна і С. Шамара зазначають: «Безумовно, важливим чинником, який гальмує розвиток української нації і української національно-політичної ідентичності, є брак, власне, українського націоналізму» [28].

Щодо українського націоналізму, то «Філософський енциклопедичний словник» подає таке його визначення: «Націоналізм український – деяка сукупність ідей та уявлень, в яких наголошується цінність нації. Джерела Н. у. вбачають передусім у поезії. Шевченка, де Н. у. виступає як поєднання цінності особи та нації, самобутньої культури та державної незалежності» [54].

Ознайомившись з інформацією щодо визначення націоналізму, можемо дати власне визначення *українському націоналізму*. Це державна стратегія, що базується на ідеях щодо ідентичної цінності української нації, зокрема культурної та мовної, і має на меті зберігати їх, удосконалювати й розвивати, а також боротися за політичну незалежність української нації, що бере початок з історії Карпатської України.

Український націоналізм одним із перших почав досліджувати Олег Ольжич – український поет, політичний діяч, член ОУН, археолог, син українського поета Олександра Олеся. У своїх публіцистичних статтях «Вояки-будівничі» й «Український націоналізм» він детально проінформував про виникнення й діяльність Карпатської Січі, зазначаючи, що ОНОКС поставила собі за мету виконати завдання націоналістичного характеру і сприяти тому, щоб український народ на Закарпатті служив ідеї державності. О. Ольжич високо оцінив діяльність членів ОУН під час подій 1938–1939 років у Карпатській Україні. Він був глибоко переконаний, що «державність Карпатської України завдячується тільки плановій внутрішній, організаційній та зовнішньо-політичній акції ОУН» [5].

Історії Закарпатського краю присвятив свої праці М. Вегеш, у яких, досліджуючи цей регіон у перші десятиліття незалежної України, підсумував досягнення української історіографії. Опубліковані в 1990-х роках результати досліджень М. Болдижара, В. Ганчеча, І. Грінчака, В. Лемака, Р. Офіцинського, В. Худанича, О. Хланти й інших засвідчують внутрішньополітичне становище Закарпаття. А з 2000 по 2015 рік науковці ретельно вивчали взаємовплив і місце карпатоукраїнського фактора в політиці держав Європи.

Вітчизняні історики О. Пагіря, П. Лепісевич, М. Посівнич оцінили роль Організації Українських Націоналістів (ОУН) і її провідників – Є. Коновальця, Р. Шухевича. Зокрема, О. Пагіря виокремив декілька критеріїв, згідно з якими роль ОУН стала провідною та водночас мала недоліки в роботі:

1. ОУН функціонувала переважно як легальна політично-ідеологічна організація.

2. ОУН враховувала конституційні особливості перебування закарпатських українців у Чехословаччині, а тому її очільники значну увагу приділяли роботі з національного відродження, національно-патріотичного виховання молоді, культурно-освітній діяльності, проте менше дбали про військову підготовку.

3. У вересні 1938 р. українські націоналісти висунули домагання повної самостійності для Карпатської України [45].

3. ОУН залишалася поза межами чехословацької партійної політичної системи.

4. Є. Коновалець більше тяжів до мирних відносин із Прагою та вбачав у Закарпатті потенційно можливий центр у визвольній стратегії націоналістичного руху [52].

5. Р. Шухевич був між Галичиною та Закарпаттям.

П. Лепісевич і М. Посівнич стверджують, що протягом травня-жовтня 1938 року націоналісти Закарпаття мали на меті надати цьому регіону статусу автономії, підготувати збройні сили в межах Чехословаччини, а також пропагувати ідеї щодо національного визволення України, при цьому вважаючи Закарпатську Україну фундаментом для відновлення української державності. На думку істориків щодо проницької політики ОУН й уряду А. Волошина, оунівці ставили національні інтереси вище за реальні можливості українсько-німецького союзу, що пізніше призвело до розколу ОУН у 1940 році [52].

Ю. Фігурний вважає, що, здійснюючи збройну й політичну боротьбу за Карпатську Україну, оунівці засвідчили: вони не готові змагатися за відновлення Української держави; у їхніх діях не було єдиної стратегії.

Дуже суперечливо до вирішення цієї проблеми підійшов І. Іванченко, який звинуватив ОУН у створенні в Карпатській Україні концтабору, де катували українців, які не були прихильниками націоналістів [16].

Проаналізувавши наукові дослідження істориків, доходимо висновку, що в їхніх історичних поглядах здебільшого простежується таке: саме ОУН виявила найбільшу активність у міжвоєнний період щодо становлення державності Карпатської України; науковці по-різному оцінюють роль націоналістів у розбудові Української держави – окреслюють і позитивну роль націоналістів (становлення національних сил, здійснення національно-патріотичного виховання, нейтралізація комуністичної ідеології, формування військово-політичного центру, значна діяльність щодо створення Карпатської Січі тощо), й негативну (відкидання націоналістами будь-якого компромісу в стосунках із центральним урядом, прагнення до спровокування конфлікту з Польщею, створення опозиції до уряду А. Волошина тощо).

Варто детальніше ознайомитися з думками істориків щодо утворення й діяльності Карпатської Січі (1938–1939 рр.) – військового формування Карпатської України. Розв’язанню цього питання значну увагу приділили І. Буковський, М. Вегеш, О. Кухарчук, П. Лепісевич, М. Посівнич, О. Пагіря, М. Чернописький.

Історики виокремили основні моменти, що привели до створення цієї парамілітарної організації:

1. Організація національної оборони «Карпатська Січ» пройшла великий і складний шлях і була проіннята ідеологією українського націоналізму, доки стала збройною силою Карпатської України. Причини її виникнення – терористична діяльність угорців і поляків зокрема, дух боротьби за визволення українського народу з-під московсько-большевицької безприкладної народобивчої тиранії, з-під польської поліційної диктатури, як і з-під дрібно-імперіалістичних режимів чеського й румунського панування на українських землях [45].

2. На створення, розбудову й діяльність ОНОКС значний вплив мали націоналісти, які, однак, припускалися помилок щодо відносин із чехами, котрі

стали виявляти недовіру до народної оборони й уряду Карпатської України, а потім це призвело до збройного конфлікту 14 березня 1939 року.

3. Небажання йти на компроміс (радикалізм) сприяв виникненню опозиції до уряду А. Волошина.

4. Карпатська Січ стала символом боротьби за незалежність, і її спротив угорцям був першою спробою чинити опір фашизму у Європі. Щодо цього висловився П. Стерчо, зазначивши, що початок Другої світової війни для українського народу припадає саме на 14 березня 1939 року, коли Німеччина, Мадярщина, Польща, Італія здійснили агресію на Карпатську Україну – державу українського народу, що тоді існувала. На думку українського історика, чехи не зробили жодного кроку, щоб оборонити свою державну суверенність від гітлерівців. Водночас українці зброєю Карпатської Січі обороняли тільки-но здобуту національно-державну суверенність Карпато-Української Республіки проти збройного наступу мадярської армії з півдня, а польської з півночі, при активній мілітарній допомозі мадярам Італії та морально-дипломатичній підтримці гітлерівської Німеччини [45].

О. Богіва, М. Мандрика, Р. Офіцинський у своїх працях найдоречніше застосували термін «проголошення самостійності Карпатської України», оскільки жодна країна не визнала акта про незалежність. Із цього приводу І. Іванченко висловився доволі критично, зауваживши, що проголошення незалежності Карпатської України не було юридичним актом, а лише політичним, тому не могло йтися про суверенність Карпатської України.

Доцільним буде пояснити, чому Карпато-Українська держава недовго проіснувала. Річ у тім, що наприкінці 1930-х років українська проблема в міжнародних відносинах була недостатньо розв'язаною. Тому вона грала роль у політичній грі провідних європейських держав. Події, які відбувалися в Карпатській Україні, значно актуалізували загальноукраїнські проблеми, що вплинули на діяльність сил національно-визвольного руху [52].

Сучасна вітчизняна історіографія трактує ліквідацію Карпатської України як «результат складної геополітичної гри Німеччини, СРСР, Польщі, які не були зацікавлені в існуванні української державності» [52]. Водночас українські історики підсумовують, що створення Карпато-Української держави було своєрідним початком утворення соборної незалежної України.

Проте актуальними залишаються міркування Олега Ольжича про те, що вся історія України є боротьбою двох сил – «конструктивної, що скупчує українську потугу... і руйнної, що розпорошує її у взаємному самопожиранні та несе розбиття і розлад» [5].

Отже, Організація народної оборони «Карпатська Січ» була націоналістичною: по-перше, пропагувала ідею української державності; по-друге, сприяла національному відродженню, національно-патріотичному вихованню молоді; по-третє, домагалася політичної незалежності; по-четверте, сформувала військово-політичний центр; по-п'яте, стала символом боротьби за політичну незалежність.

РОЗДІЛ 2. ОСВІЧЕНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ / ВИКЛАДАЧІВ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В ПИТАННЯХ ДІЯЛЬНОСТІ КАРПАТСЬКОЇ СІЧІ ЯК ПАРАМІЛІТАРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

2.1. Поняття «парамілітарна організація» в системі історичних наук

Умовним терміном «парамілітарна (воєнізована) організація» позначають недержавні об'єднання, які використовують або можуть використати зброю з метою досягнення власних, зазвичай політичних, цілей.

Вивчаючи проблеми діяльності українських парамілітарних організацій у міжвоєнне століття, історична наука їх поділяє на два етапи: перший – 1919–1939 рр., другий – 1945 рік і до сьогодні. Це означає, що парамілітарна (воєнізована) Організація народної оборони «Карпатська Січ» функціонувала на першому етапі – 1938–1939 рр.

Варто зазначити, що націоналістичні парамілітарні організації в Україні переважно були структурними підрозділами відповідних політичних партій, однак іноді вони мали характер самостійних утворень [2], як-от «Карпатська Січ», члени якої були справжніми борцями за незалежну Україну, що засвідчується статтею 1 Закону України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті» [15]:

«1. Борцями за незалежність України у ХХ столітті визнаються особи, які брали участь у всіх формах політичної, збройної та іншої колективної чи індивідуальної боротьби за незалежність України у ХХ столітті у складі таких органів влади, організацій, структур та формувань:

б) військові, безпекові, інші мілітарні, воєнізовані або парамілітарні формування та частини Української Народної Республіки, Української Держави (Гетьманату), Західноукраїнської Народної Республіки, Східно-Лемківської (Команчанської, Команецької) Республіки та Гуцульської Республіки,

Карпатської України, включаючи, зокрема, Українських Січових Стрільців (УСС), Дієву армію Української Народної Республіки, Галицьку армію (Українську Галицьку Армію), Повстанчу армію України, Організацію народної оборони "Карпатська Січ"».

Загалом націоналістичні воєнізовані формування, у тому числі й парамілітарні організації, завжди діяли за трьома напрямками [2]:

1. Стратегічний. У разі ворожого вторгнення на територію України виникає нагальна потреба захищати незалежність і територіальну цілісність держави.

2. Стратегічний. У разі громадянської війни чи революції сприяти тому, щоб до влади прийшли націоналісти, тобто передусім та партія або організація, що утворила відповідну парамілітарну структуру.

3. З нагальних потреб. По-різному протистояти політичним опонентам – і у формі захисту (охороняти націоналістичні заходи), і у формі нападів (протидіяти таким самим заходам ідеологічних супротивників).

Як бачимо, перші два напрямки діяльності парамілітарних (воєнізованих) організацій були стратегічними, на довгу перспективу, а третій виходив із нагальних потреб.

Розглянувши основні напрямки, за якими діяли такі недержавні об'єднання, простежимо, на які аспекти зверталась увага в ході військової підготовки [10]:

1. Державний. Держава створювала чітку й ієрархічну структуру з військової підготовки.

2. Соціальний. Спрямований на підвищення моральної культури, мови, історії.

3. Військовий. Спрямований на набуття навичок із початкової військової підготовки).

4. Психолого-педагогічний. Спрямований на врахування вікових особливостей членів воєнізованого утворення.

У такий спосіб, військова підготовка пропагувала не лише проходження військової служби, а й бажання здобувати військовий фах, формувати готовність захищати свій край від ворогів; володіти високим рівнем військово-громадянської культури й патріотичної свідомості; мотивувати до самостійної підготовки до військової служби.

Варто зазначити, що основною характерною ознакою, властивою українським націоналістичним парамілітарним формуванням, було наявність чіткої структури, військової дисципліни й ієрархії (поділ на вищі й нижчі чини).

Структура парамілітарних (воєнізованих) організацій передбачала:

- наявність проводу – центрального керівного органу й територіальних підрозділів;

- наявність власної символіки, передусім прапора й емблеми організації.

Щодо ОНОКС «Карпатська Січ», то ця організація і діяла за такою структурою: мала центральний керівний орган, яким стала Головна команда в особах Івана Романа, Степана Росохи й Івана Рогача; окремо діяв військовий штаб, очолюваний Миколою Аркасом, а потім Михайлом Колодзінським; мала власні емблеми – тризуб і меч, символіку – шапка-мазепинка [47].

Отже, питання щодо парамілітарних (воєнізованих) організацій історичною наукою ще недостатньо вивчено. Проте можемо дійти висновку, що ОНОКС «Карпатська Січ» була саме таким утворенням, позаяк діяла відповідно до стратегічних напрямків (мала забезпечити стійкість державності Карпатської України й оборону її території) та за нагальною потребою (взяли збройну участь у боротьбі за незалежну Україну); аспект військової підготовки був не лише власне військовим, а й державним (організація керувалася Статутом; у ній було розроблено детальний план щодо організування власної силової регулярної армії), соціальним (вела культурно-просвітню роботу серед населення й брала участь у передвиборній кампанії до крайового Сойму, що відбулися 12

лютого 1939 року); мала власний привід (центральний керівний орган і військовий штаб), емблему (тризуб і меч) й символіку (шапка-мазепинка) тощо.

Окресливши особливості парамілітарних (воєнізованих) організацій, спробуємо розв'язати питання стосовно формування історичної компетентності майбутніх учителів / викладачів історії України щодо створення й діяльності ОНОКС «Карпатська Січ».

2.2. Формування історичної компетентності майбутніх учителів / викладачів історії України в питаннях щодо створення й діяльності Карпатської Січі

Сьогодні традиційна освітня діяльність вважається недоцільною моделлю навчання. Педагог повинен відмовитися від пояснення нового матеріалу без взаємодії зі здобувачами освіти. Згідно з Державним стандартом освіти діяльність учителя / викладача має бути спрямована не на жорстке регламентування діяльності здобувачів освіти, а на те, що сприяє досягненню обов'язкових результатів навчання – використання у своїй педагогічній роботі такого виду активностей, як-от інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) – сукупність засобів навчання, що відкривають спеціальні й значно широкі можливості щодо вільного доступу до інформації, її швидкої обробки й систематизованої презентації у вигляді слайдів, відео, медіатекстів тощо [41, с. 106–113].

Інформатизація освіти в Україні – один із найважливіших механізмів, що торкається основних напрямків оновлення освітньої системи. За допомогою сучасних інформаційних технологій, що відкривають нові перспективи для підвищення ефективності освітнього процесу, власне змінюється парадигма освіти: здобувачі освіти активно працюють – збирають, накопичують, зберігають, передають, опрацьовують і презентують інформацію; водночас педагоги мають унікальну можливість подати інформацію про об'єкти або закономірності явищ більш наочною, візуально легшою до сприйняття й, крім того, без утруднень можуть накопичувати, удосконалювати й систематизувати власні досягнення, корегувати й доповнювати їх [11].

У такий спосіб, метою ІКТ є формування гармонійної, цілісної особистості, яка буде навчатись із задоволенням. Завдання ІКТ полягають в активному залученні здобувачів освіти до освітнього процесу, стимулюванні пізнавального

інтересу до предмету, розширенні кругозору; наданні освітній діяльності проблемного, творчого й дослідницького характеру; індивідуалізації процесу навчання; розвитку в здобувачів освіти пам'яті, уваги, творчих здібностей, інтелектуальної активності, пошук у вирішенні проблемних ситуацій тощо.

Отож із метою формування історичної компетентності майбутніх учителів / викладачів історії, зокрема в питаннях щодо створення й діяльності Карпатської Січі, має бути посилено технологічний аспект. З огляду на це визначимо, у який спосіб учасники освітнього процесу – педагог і здобувачі освіти – можуть використовувати ІКТ під час викладання / вивчення історичного матеріалу про Карпатську Січ.

По-перше, учитель / викладач історії має націлювати здобувачів освіти на роботу із сайтами. Щодо цієї навчальної дисципліни, то стануть у пригоді такі інтернет-проекти:

- ЛікБез. Історичний фронт, де є розділи «Бібліотека», «Актуальне», «Споконвічне», «Джерела інформації», «Події», «Блоги» [18]. Зокрема в «Актуальному» можна знайти статтю «Гібридна війна в Карпатській Україні. Як українське питання стало розмінною монетою під час розчленування Чехословаччини у 1938–1939 рр.», у якій ідеться також і про Карпатську Січ як ядро, що на заклик уряду пішло боронити свій край [7].

- Локальна історія, де містяться корисні рубрики «Тексти», «Спецпроекти», «Без брому», «Старі фото» [29]. На сайті можна переглянути фільм 1940 року «Трагедія Карпатської України» [46]; прочитати статті «"Карпатська Україна тримається довше, ніж очікувалось". Репортаж The New York Times 1939 року» [24], «Давид проти Голіафа. Як постала Карпатська Україна» [9]; прослухати інтерв'ю з істориком Олександром Пагірею «Чому не встояла Карпатська Україна?» [55] тощо.

- Український інститут національної пам'яті, що презентує цікаві історичні проекти, вебсторінки, історичні календарі, спецпроекти тощо. Тут можна

побачити карту з позначенням місць, де відбувалися такі події, як-от бій на Красному полі, розстріли січовиків [49].

- Історична правда. Є розділи «Тексти», «Коротко», «Книжки», «Дайджест», «Артефакти», «Інтерв'ю», «INTERNATIONAL» тощо [17]. На сайті можна прочитати статтю «Як знайшли масові поховання бійців Карпатської України» [56].

По-друге, найпоширенішим видом ІКТ є мультимедійні презентації, що створюються в програмі Power Point, підготовка яких – творчий та водночас складний процес. На слайдах презентації про Карпатську Січ можна розмістити: стислу текстову інформацію та візуал – фотоматеріали (документи), відеофрагменти, мапи; портрети січовиків, інших діячів, причетних до створення й функціонування ОНОКС тощо. У такий спосіб перед здобувачами освіти постають інформаційні й візуальні образи об'єктів, що досліджуються. Створювати презентації можуть і самі здобувачі освіти, які посилять свою зацікавленість історією та прагнутимуть самостійно досліджувати минуле Карпатської України.

По-третє, як учителі / викладачі історії, так і здобувачі освіти під час вивчення теми «Створення й діяльність Карпатської Січі (листопад 1938 – березень 1939 рр.)» можуть використовувати флеш-фільми, що дають змогу наочно побачити подію, уявити, у який спосіб вона відбувалася, зануритися в епоху, коли Україна виборювала свою незалежність. Із цією метою доцільно скористатися популярним сервісом YouTube, де можна знайти документальні, науково-популярні й навчальні відеоматеріали, наприклад, відеофільми «Срібна земля. Хроніка Карпатської України 1919–1939», «Трагедія Карпатської України» (фільм 1940 року), «Трагедія Карпатської України, 1939» тощо.

По-четверте, учителі / викладачі історії сьогодні залучають здобувачів освіти до користування інтерактивними атласами й картами. Зокрема, під час вивчення теми «Створення й діяльність Карпатської Січі (листопад 1938 –

березень 1939 рр.)» можна скористатися інтерактивною картою «Україна у Другій світовій війні» [48].

По-п'яте, з метою кращого засвоєння матеріалу й проведення контролю знань із теми «Створення й діяльність Карпатської Січі (листопад 1938 – березень 1939 рр.)» педагог може запропонувати здобувачам освіти інтерактивні вправи, створені ним за шаблонами, що є на онлайн-сервісі «Wordwall». Це, наприклад, «Відповідники» (увідповіднити ключові слова з їх визначеннями), «Вікторина» (даються запитання з кількома варіантами відповіді; щоб продовжити, треба торнутися правильної відповіді), «Сортування за групами» (перетягування кожного елемента в правильну групу), «Відсутнє слово» (перетягування слів на місця пробілів у тексті), «Флеш-карти» (перевірка своїх відповідей за допомогою карт із підказками на передній панелі й відповідями на задній панелі), «Діаграма з мітками» (перетягування шпильок у правильне місце на зображенні) тощо.

По-шосте, в умовах дистанційного навчання учитель / викладач історії працює з вище вказаними формами ІКТ на платформах ZOOM, Google meet, де проводить вебзаняття – дистанційні уроки, вебінари (вебконференції), семінари, дискусії, практикуми, й сервісі Google Classroom.

Варто зауважити, що й офлайн-, й онлайн-навчання історії передбачає:

- аналіз історичних джерел, передусім документів, що розвиває в здобувачів освіти вміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, узагальнювати, оцінювати й критично ставитися до історичних подій та явищ (наприклад, з'ясувати особливості політичної боротьби на українських землях у складі Чехословаччини);

- складання ментальних карт (карт думок, асоціативних карт) – діаграм зв'язків, що відображають природний хід мислення від центральної ідеї до її наслідків (наприклад, створити ментальну карту «ОНОКС – парамілітарна (воєнізована) організація»);

- проектну діяльність, засновану на історичних подіях, зборі свідчень, складанні описів, біографічних довідок тощо (наприклад, опрацювати спогади українського військового, колишнього січовика й громадсько-політичного діяча Василя Филоновича, громадсько-культурного й політичного діяча одного із засновників Карпатської України Василя Гренджа-Донського; скласти історичну характеристику Августина Волошина тощо);

- обговорення, дискусії, що дають змогу здобувачам освіти висловлюватися, порівнювати погляди на події чи явища, аргументувати й рефлексувати, розвиваючи в них мовлення, мислення й уміння розв'язувати проблеми (наприклад, охарактеризувати геополітичне становище Карпатської України; визначити причини поразки Карпатської України);

- співпрацю в малих групах, де проводиться колективне читання й аналіз, взаємоперевірка і взаємонавчання, колективне розв'язування проблем (наприклад, з'ясувати особливості політичної боротьби на українських землях у складі Чехословаччини, охарактеризувати геополітичне становище Карпатської України, визначити причини поразки Карпатської України).

Отже, основою навчання історичної компетентності має бути високоякісне й високотехнологічне інформаційно-освітнє середовище, що переорієнтовує навчання з інформативної форми на розвиток особистості здобувача освіти, здійснює індивідуально-диференційований підхід, орієнтує на творчу діяльність; розвиває пізнавальну активність, інтелектуальні вміння, інтуїцію тощо; розкриває практичну цінність теоретичного матеріалу; активізує процеси самопізнання; формує комунікативні навички й навички інформаційної культури; сприяє всебічному розвитку, самовдосконаленню, бажанню вчитися впродовж усього життя, розумінню інформаційно-комунікаційних процесів; стимулює до прагнення нестандартно сприймати сутність навчальної ситуації, аналізувати її, висловлювати міркування, співвідносити власні узагальнення й висновки з поглядами інших.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНА СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ / ВИКЛАДАЧІВ ІСТОРІЇ В ПИТАННЯХ ЩОДО СТВОРЕННЯ Й ДІЯЛЬНОСТІ КАРПАТСЬКОЇ СІЧІ

3.1. Стан означеної проблеми в шкільному курсі вивчення історії України

Здобувачі освіти повинні усвідомити, що Організація народної оборони «Карпатська Січ» (ОНОКС) функціонувала як мінідержава: діяла відповідно до Статуту; мала свій територіальний центр, керівний політичний орган, власну емблему й символіку, Генеральний військовий штаб, низові організації, детальний план щодо організації власної силової регулярної армії. А головне – забезпечувала стійкість державності, захищаючи кордони автономної країни, і стала тим ядром, що на заклик уряду пішов обороняти свій край.

Аналіз чинних програм з історії України [19, 22] дає підстави для висновку, що увага проблемі вивчення створення й діяльності ОНОКС недостатньо приділяється.

Укладачі програми «Історія України. Всесвітня історія. 6–11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти» передбачають вивчення розділу «Західноукраїнські землі в міжвоєнний період», і зміст навчально-пізнавальної діяльності базується на таких темах: «Правовий статус українських земель у складі Польщі. Політика Польщі щодо «східних кресів» та міжетнічні відносини в Галичині і Волині. Осадництво. «Пацифікація». Економічний розвиток української спільноти в умовах Польської держави. Українська кооперація. Культурно-просвітні і спортивні товариства українців. Українські політичні організації. Українське народно-демократичне об'єднання (УНДО). Організація українських націоналістів (ОУН).

Українські землі у складі Румунії. Суспільно-політичне життя. Українська національна партія (УНП). Українські землі у складі Чехословаччини. Правовий статус Закарпаття. Суспільно-політичне й економічне життя. Карпатська Україна. Карпатська Січ. Культурне й релігійне життя на західноукраїнських теренах в умовах іноземного панування. Уряд УНР в екзилі. Діяльність української політичної еміграції» [19].

У межах цього розділу здобувачі освіти мають [19] *знати*:

– хронологічні межі перебування і правовий статус західноукраїнських земель у складі Польщі, Румунії, Чехословаччини;

– дати утворення УНДО, ОУН, проголошення незалежності Карпатської України;

розуміти:

– зміст понять: «інтегральний націоналізм», «Карпатська Січ», «національна кооперація», «осадництво», «пацифікація», «русини», «східні креси», «український націоналістичний рух»;

– сутність та особливості національної політики Польщі, Румунії, Чехословаччини щодо українського населення;

– передумови формування та зміст теорії «інтегрального націоналізму»;

– вплив міжнародних відносин міжвоєнного періоду на долю регіону;

уміти:

– синхронізувати події політичного, соціально-економічного та культурного життя українських земель у складі Польщі, Румунії, Чехословаччини та УСРР у 1921–1939 рр.;

– використовувати карту як джерело інформації про розподіл українських територій між державами Центрально-Східної Європи в 1921–1939 рр.;

– аргументувати особисті судження щодо діяльності УНДО, УНП, ОУН;

– схарактеризувати геополітичне становище Карпатської України;

– визначити основні тенденції та протиріччя розвитку культури на західноукраїнських землях;

– укласти історичні портрети визначних особистостей (Августин Волошин, Андрей Шептицький, Василь Мудрий, Володимир-Сергій Залозецький-Сас, В'ячеслав Липинський, Дмитро Донцов, Євген Коновалець).

Укладачі програми «Історія: Україна і світ. 10–11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти» в розділі «Україна і світ напередодні Другої світової війни. Початок війни» подають такий зміст навчально-пізнавальної діяльності: «Європейська військово-політична криза. Вісь "Рим-Берлін"» (Зовнішньополітичні пріоритети Європи в другій половині 1930-х рр. Утворення вогнищ війни на Далекому Сході, в Африці та Європі. Порушення умов Версальського договору і введення німецьких військ у Рейнську зону. Діяльність Ліги Націй. Укладення союзу між Німеччиною та Італією.), «Політика "умиротворення". Карпатська Україна» (Причини та цілі політики «умиротворення». Аншлюс Австрії. Судетська криза. Мюнхенська угода й розчленування Чехословаччини. Український рух на Закарпатті. Карпатська Україна: від автономії до проголошення незалежності).

У межах цього розділу здобувачі освіти мають [22] *знати*:

- дати проголошення незалежності Карпатської України; підписання пакту Молотова-Ріббентропа, втручання німецьких військ і Червоної армії в Польщу, хронологічні межі Другої світової війни;

- основний зміст Мюнхінської угоди, пакту Молотова-Руббентропа і таємного додатку до нього;

- факти, що відображають німецько-радянську співпрацю впродовж 1939–1941 рр.

При цьому вище зазначена програма серед інших тем для підготовки до практичних занять пропонує тему «"Срібна земля": Карпатська Україна в міжвоєнний період і спроба державотворення».

Отож предмет дослідження спонукає з'ясувати, як це питання розкрито в сучасних підручниках історії.

О. Гісем у підручнику «Історія: Україна і світ. 10 клас» інформує про стан України напередодні Другої світової війни, але не згадує про Організацію народної оборони «Карпатська Січ»:

«Український національний рух напередодні Другої світової війни гуртувався навколо декількох центрів. Перший був представлений урядом УНР в екзилі (вигнанні) на чолі з А. Лівіцьким, що мав свої представництва в різних країнах Європи. Представники УНР не мали чіткої єдиної позиції щодо того, кого підтримати. Частина заявила про свою прихильність ідеалам демократії і, відповідно, англо-французької коаліції. Проте швидка поразка Польщі, а згодом Франції переконала прибічників відновлення УНР у тому, що доля України вирішуватиметься в протистоянні Німеччини та СРСР. Тому робилися спроби налагодити співпрацю з Німеччиною. Крім того, військові структури УНР висунули ідею створити на Волині збройні загони «Січі», які після початку радянсько-німецької війни мали реорганізувати в армію, що разом із німецькими військами брала б участь у звільненні України від більшовизму. Цю ідею почали реалізовувати в середині 1940 р., а в роки німецько-радянської війни загони «Січі» перетворилися на «Поліську Січ» під керівництвом Тараса Боровця (Бульби)» [20].

Автор підручника «Історія: Україна і світ. 10 клас» М. Мудрий це питання розкриває значно ширше – пояснює, що сприяло виникненню Карпатської України; розповідає про Августина Волошина, зокрема його політичну діяльність; окреслює мету створення Карпатської Січі (для боротьби з угорськими й польськими збройними формуваннями); інформує, хто входив у її підрозділи; пояснює, у який спосіб «Угорщина отримала повну свободу дій на Закарпатті»; подає історичний документ – «Закон № 1, ухвалений сеймом Карпатської України»:

«Чи не найдраматичнішим часом в історії Закарпаття двадцятого століття стали осінь 1938 і весна 1939 р. Після відторгнення від Чехословаччини і приєднання до Німеччини Судетської області Польща й Угорщина також висунули вимоги щодо чехословацьких територій, населених поляками й угорцями. Під тиском зовнішніх обставин і внутрішньої нестабільності центральний уряд у Празі був змушений погодитися на федералізацію. Після того як власний уряд сформувала Словаччина, лідери закарпатських партій звернулися до Праги з вимогою надати автономію Підкарпатському краю, як це було передбачено Сен-Жерменським мирним договором і конституцією країни. 11 жовтня 1938 р. празький уряд затвердив автономну адміністрацію на чолі з русофілом Андрієм Бродієм. Так виникла Карпаторуська держава, що перебувала у федерації із Чехією і Словаччиною.

Події розвивалися бурхливо і стрімко. Не минуло й двох тижнів, як чехословацька контррозвідка ідентифікувала А. Бродія як угорського агента. Головою уряду Карпаторуської держави призначено лідера українофілів А. Волошина. Але Угорщина відмовлятися від претензій не мала наміру – їй потрібен був спільний кордон з Польщею, а принагідно й людські та природні ресурси Закарпаття. Ініціювавши міжнародний арбітраж, який відбувся 2 листопада 1938 р., гортистський уряд домогся приєднання важливих чехословацьких територій, зокрема частини Закарпаття. Карпатська Україна (а так почали називати Карпаторуську державу) втратила ключові міста – Ужгород, Мукачеве і Берегове. Столицею став Хуст.

Августин Волошин (1874–1945) – греко-католицький священник, педагог, громадський і політичний діяч. Народився на межі Закарпаття й Галичини у родині греко-католицького священника. Вищу освіту здобув у Будапешті, де 1900 р. отримав диплом викладача математики і фізики. У 1917–1938 рр. був директором учительської семінарії в Ужгороді. Здобув визнання як журналіст-видавець, редактор україномовних видань, автор підручників, праць з

педагогіки й проблем української мови. Політичною діяльністю почав займатися на хвилі розпаду Австро-Угорщини. Дотримувався українофільської орієнтації. Був одним з організаторів Народно-християнської партії, яку очолив у 1923 р. Обирався депутатом чехословацького парламенту. Від 26 жовтня 1938 р. – прем'єр-міністр автономного уряду Карпатської України, а після проголошення незалежності на засіданні сейму 15 березня 1939 р. обраний президентом Карпатської України. Після окупації краю Угорщиною оселився в Празі, де викладав в Українському вільному університеті, поринув у наукове життя й відійшов від політики. У травні 1945 р. затриманий органами радянської контррозвідки. Його звинувачено «у ворожій діяльності проти Радянського Союзу» і перевезено до Москви. Безперервні, з фізичними тортурами і психологічною наругою допити швидко позначилися на слабкому здоров'ї А. Волошина. 11 липня 1945 р. він помер у лікарні Бутирської в'язниці в Москві.

Хоча формально Карпатська Україна була частиною федеративної Чехо-Словаччини, фактично уряд Волошина мав змогу вести самостійну політику. Було сформовано вищий законодавчий орган – Українську Народну Раду й створено Українське національне об'єднання (УНО). Це була не так політична партія, як осередок українських сил державницької орієнтації. Адміністративні органи, систему освіти й видавничу справу переведено на українську мову. Для боротьби з угорськими й польськими збройними формуваннями створено організацію народної оборони – Карпатську Січ, у якій прихильники незалежності вбачали основу для власних збройних сил. Підрозділи Карпатської Січі включали не тільки місцевих патріотів, а й українців з інших регіонів, зокрема членів ОУН, які приїхали з тодішньої Польщі боротися за українську державність. На виборах до сейму Карпатської України, які відбулися в лютому 1939 р., майже всі депутатські місця здобули прихильники УНО.

На початку 1939 р. Карпатська Україна стала предметом розмов серед дипломатів і в генеральних штабах, навколо цієї невеличкої землі сплівся вузол шпигунських інтриг, підклимної боротьби й залаштункових домовленостей. Німецька й угорська дипломатія працювала в напрямі повного розчленування Чехо-Словаччини. Із цією метою спровоковано конфлікт між чехословацьким військовим командуванням і прихильниками української державності в особі радикального крила Карпатської Січі. А щоби домогтися невтручання СРСР в справу ліквідації Чехо-Словаччини, було запусчено чутку про план Гітлера приєднати до Карпатської України інші українські території й створити васальну Українську державу. У результаті Угорщина отримала повну свободу дій у Закарпатті.

Історичний документ

Закон № 1, ухвалений сеймом Карпатської України.

15 березня 1939 р.

§ 1. Карпатська Україна є незалежна держава.

§ 2. Назва держави є: Карпатська Україна.

§ 3. Карпатська Україна є республіка з президентом, вибраним соймом Карпатської України, на чолі.

§ 4. Державна мова Карпатської України є українська мова.

§ 5. Барва державного прапору Карпатської України є синя і жовта, причому барва синя є горішня, а жовта є долішня.

§ 6. Державним гербом Карпатської України є дотеперішній красвий герб: медвідь у лівім червонім полі і чотири сині та три жовті смуг у правому півполі і тризуб св. Володимира Великого з хрестом на середньому зубі. Переведення цього місця закону полишається окремому закону.

§ 7. Державний гімн Карпатської України є: «Ще не вмерла Україна...».

§ 8. Цей закон обов'язує зараз од його прийяття» [21].

О. Струкевич у підручнику «Історія України (рівень стандарту). 10 клас» уже детальніше інформує про ОНОКС: указує на причини створення Організації, розповідає про її структуру, чисельність, подає визначення Карпатської Січі, зазначає, що на захист Карпатської України встали карпатські січовики:

«Карпатська Січ. З наступом нацистської Німеччини на Чехословаччину пожвавилися Польща й Угорщина, які прагнули посилити свої позиції в українському краї. Вони заслали на територію Закарпаття диверсійні групи, які руйнували мости, тероризували українські населені пункти. У відповідь ОУН створила Українську національну самооборону, перейменовану на початку 1939 р. на Карпатську Січ. 9 листопада 1938 р. в м. Хусті відбулися установчі збори. Головними її органами були Рада та Головна команда, очолена головним командантом Д. Климпушем. Чисельність організації сягнула 2 тис. осіб. До особового складу Карпатської Січі ввійшли члени загонів пожежників, культурно-спортивних організацій, створених ОУН. З осені 1938 р. вони захищали кордони й українців Закарпаття від угорських і польських терористичних груп.

Карпатська Січ – воєнізована організація народної оборони в Закарпатті в 1938-1939 рр., створена для захисту українців Закарпаття від угорських і польських терористичних груп; збройна сила держави Карпатська Україна.

Проголошення держави Карпатська Україна. У січні 1939 р. уряд А. Волошина підтримувало Українське національне об'єднання (УНО) – організація, що об'єднала більшість політичних українських партій Карпатської України. 12 лютого 1939 р. відбулися вибори до парламенту Карпатської України. Українське національне об'єднання отримало 92 % голосів.

13 березня 1939 р. Угорщина отримала згоду Гітлера на повну окупацію Карпатської України. У ніч з 13 на 14 березня 1939 р. 40-тисячне угорське

військо вдерлося на територію Карпатської України. На захист рідної землі стали карпатські січовики. Проте сили й технічна оснащеність були надто нерівними. Найважчі бої відбулися поблизу Хуста на Красному Полі. 1600 студентів та учнів на чолі з професором учительської семінарії Я. Голотою разом із січовиками полковника М. Колодзінського зуміли затримати окупантів майже на добу. їхній подвиг дав можливість політикам Карпатської України прийняти історичні рішення.

Зокрема, 14 березня в Хусті зібралися депутати новообраного Карпато-українського союму для обговорення ситуації, що склалася в Чехословаччині у зв'язку з наступом на Карпатську Україну угорських військ. Того ж дня А. Волошин по радіо виголосив звернення до громадян Карпатської України, у якому проголосив її незалежність. 15 березня 1939 р. він скликав перше засідання новообраного союму, що прийняв конституцію Карпатської України, яку було проголошено незалежною державою – президентською республікою за формою правління. Державною мовою визнавалась українська мова. Затверджено державні символи: синьо-жовтий прапор, герб (ведмідь на червоному тлі в поєднанні з тризубом), гімн «Ще не вмерла України...». Далі сойм Карпатської України обрав Августина Волошина першим президентом Карпатської України.

16 березня угорські війська вступили в Хуст, а 18 березня окупували Закарпаття, за винятком гірської місцевості. У Карпатах бої тривали до квітня 1939 р. За Карпатську Україну загинули майже 1 тис. закарпатців і галичан» [39].

У підручнику «Історія України (рівень стандарту). 10 клас» О. Пометун інформує про уряд А. Волошина, фрагментарно зазначає його роль у створенні Карпатської Січі; коротко подає визначення Карпатській Січі; пояснює, у який спосіб Угорщина здійснила військову агресію по відношенню до Карпатської

України, а далі стисло розповідає про те, що ОНОКС зазнала поразки й Карпатська Січ припинила своє існування:

«А. Волошин сформував уряд переважно із членів Українського національного об'єднання. Новостворений уряд розпочав боротьбу з комуністами, і згодом вони перестали бути впливовою політичною силою. Своїм головним завданням уряд А. Волошина вважав консолідацію національних сил для відродження самостійної української держави. Тоді ж створено і Карпатську Січ.

Карпатська Січ – організація народної оборони, що виконувала функції збройних сил Карпатської України.

Але наприкінці 1938 р. Угорщина, заручившись підтримкою Німеччини, стала вимагати від Праги поступитися південними районами Словаччини та Підкарпатської Русі. Чехо-Словаччина на той час уже не мала важелів впливу на ситуацію і зазнавала нових втрат. Угорщина загарбала південні райони Підкарпатської Русі. Унаслідок таких подій український автономний край втратив Ужгород, Мукачеве й Берегове з прилеглими районами. Уряд А. Волошина вимушений був перебратися з Ужгорода до Хуста. Проте політична напруга в краї зростала. Це було пов'язано з тим, що в березні 1939 р. Німеччина, приближуючи до себе Угорщину як потенційного союзника, дозволила їй повністю окупувати Підкарпатську Русь. А. Волошин та його оточення намагалися знайти вихід зі складного становища, 15 березня 1939 р. сейм проголосив державну самостійність української території, що стала називатися Карпатська Україна. Президентом Карпатської України було обрано А. Волошина. Але подальший розвиток державотворчого процесу довелося згорнути через агресію Угорщини, війська якої перетнули кордони Карпатської України.

Вояки Карпатської Січі чинили відчайдушний опір, але, поступаючись агресорові кількістю й озброєнням, зазнали поразки. Держава Карпатська Україна перестала існувати» [40].

І. Бурнейко, автор підручника «Історія України (рівень стандарту). 10 клас», розповідає про політичні процеси на Закарпатті, що відбувалися наприкінці 1930-х років; коротко зазначає, що Карпатська Січ була під командуванням Дмитра Климпуша, Івана Рогача, Степана Росохи; далі фрагментарно йдеться про вибори до Сейму, окупацію Закарпаття й еміграцію А. Волошина:

«Карпатська Україна. Карпатська Січ. У 1938 р. характер політичних процесів у Закарпатті зазнав суттєвих змін, зумовлених головно зовнішньополітичними реаліями. У зв'язку з агресивною політикою Німеччини, яка претендувала на частину земель Чехословаччини, де мешкали німці, чехословацька проблема стала домінуючою в європейській політиці наприкінці 1930-х рр. 29-30 вересня 1938 р. на Мюнхенській конференції за участю Великої Британії, Франції, Німеччини та Італії було прийнято рішення про передачу Німеччині Судетської області Чехословаччини. Від неї вимагали також задовольнити територіальні претензії зі сторони Польщі та Угорщини.

У цих умовах 10 жовтня 1938 р. Чехословаччина була проголошена федерацією трьох народів: чехів, словаків та українців. 11 жовтня 1938 р. Закарпаття одержало автономію.

Автономну адміністрацію краю очолив початково Андрій Бродій, згодом новий крайовий уряд сформував Августин Волошин. У листопаді 1938 р. внаслідок Віденського арбітражного рішення адміністративний центр краю Ужгород та інші райони на південному заході Закарпаття, де проживали угорці, окупувала Угорщина.

Крайовий уряд переїхав до Хуста. З ініціативи А. Волошина у січні 1939 р. було засновано Українське національне об'єднання (УНО) – політичну

організацію, яка стояла на платформі творення суверенної держави. У лютому 1939 р. відбулися вибори до парламенту – Сейму Карпатської України. Вони завершилися перемогою прихильників суверенітету Закарпаття. Водночас розпочалося формування власних збройних сил – Карпатської Січі, котрою командували Дмитро Климпуш, Іван Рогач, Степан Росоха.

6 березня 1939 р. Німеччина захопила чехословацькі території – Богемію і Моравію, давши дозвіл Угорщині на окупацію Карпатської України. Вночі з 13 на 14 березня угорська армія розпочала бойові дії в районі Мукачєвого. 15 березня 1939 р. на засіданні Сейму було проголошено незалежність Карпатської України. Сейм ухвалив закон, за яким Карпатська Україна є республікою з вибраним Сеймом. Державною мовою визначено українську. Президентом країни став Августин Волошин. Того ж дня угорське військо досягло Хуста, і за кілька днів, після впершого опору з боку Карпатської Січі, йому вдалося зайняти всю Карпатську Україну. А. Волошин разом з урядом емігрували. Незважаючи на окупацію Закарпаття, проголошення незалежності Карпатської України мало непересічне значення, засвідчивши прагнення українського народу до створення власної держави» [36].

У підручнику Н. Сорочинської «Історія України (рівень стандарту). 10 клас» йдеться про державотворчу діяльність на Закарпатті; також авторка зосереджується на не бажанні чеської адміністрації озброювати січовиків і на тому, як вони силоміць хотіли захопити склади зі зброєю; подає положення закону, що ухвалив Сойм; стисло інформує про трагічну долю рядових січовиків і зауважує, що Карпатська Україна отримала поразку через власну міжнародну ізоляцію:

«Карпатська Україна. 26 жовтня 1938 р. прем'єр-міністра автономного уряду А. Бродія заарештували, звинувативши в проугорській діяльності. На його місце був призначений лідер народовців А. Волошин.

Нова влада, не встигнувши зій'ятися на ноги, була поставлена перед фактом I Віденського арбітражу (2 листопада 1938 р.). Згідно з його рішенням, від Закарпаття на користь Угорщини відірвали територію площею бл. 1500 км² з містами Берегове, Ужгород, Мукачеве і населенням 173 тис. осіб. Це були найбільш економічно розвинуті райони краю.

Незважаючи на це, автономна адміністрація взялась до активної державотворчої діяльності. 22 листопада 1938 р. чехословацький парламент затвердив автономний статус Карпатської України та Словаччини.

Не маючи достатньої опори серед населення, уряд А. Волошина звертається до ОУН та численних українських громад у світі, котрі надали суттєву фінансову допомогу. Частина діячів ОУН вважала автономію краю слушною нагодою для відновлення Української держави. Переважно з Польщі до Карпатської України прибуло чимало української національно свідомої молоді. Вони зайняли найважливіші посади в адміністрації краю, взялися до створення збройних формувань.

Державотворчі процеси в новоутвореній автономії стали розгортатися згідно із теорією інтегрального націоналізму. Так, у краї заборонили діяльність усіх політичних партій, крім Українського національного об'єднання (УНО). Вибори до сейму, що відбулися в січні 1939 р., сфальсифікували. Як підсумок, було оголошено, що за УНО проголосували 92,4 % виборців.

Спроба створити збройні загони «Карпатська Січ» спричинила конфлікт із чеською адміністрацією, котра, з одного боку, залучала січовиків до боротьби з угорськими і польськими диверсантами, а з іншого — не бажала їх озброювати. Так, у ніч із 13 на 14 березня 1939 р. частини чехословацької армії завдали поразки загонам «Карпатської Січі», які намагалися оволодіти складами зі зброєю (загинули 102 січовики), а згодом усунути помірковане керівництво Карпатської України. 14 березня 1939 р. 40-тисячне угруповання

угорських військ вдерлося на територію краю. Цього ж дня німецькі війська вступили в Прагу, а також була проголошена незалежність Словаччини.

Чеські війська, за наказом із Праги, не стали чинити опір. За таких умов на захист краю стали загони «Карпатської Січі», які налічували 2 тис. погано озброєних бійців. Їх завзятий опір перетворив наступ угорської армії з «прогулянки» на складну воєнну операцію.

Тим часом 15 березня 1939 р. у приміщенні гімназії Хуста зібрався Сойм Карпатської України, на якому було проголошено її незалежність. Сойм ухвалив закон, що містив такі положення: «1. Карпатська Україна є незалежна Держава. 2. Назва Держави є: Карпатська Україна. 3. Карпатська Україна є республіка на чолі з президентом, вибраним Соймом Карпатської України. 4. Державною мовою Карпатської України є українська мова. 5. Барвами державного прапора Карпатської України є синя і жовта...»

Президентом Карпатської України обрали А. Волошина. Засідання Сойму відбувалося під акомпанемент наступаючих угорських військ.

Незважаючи на рішучий опір січовиків, 18 березня 1939 р. територія краю була повністю окупована. Уряд Карпатської України емігрував до Румунії. Трагічно складається доля рядових січовиків: одні були розстріляні угорськими військовими, румунськими та польськими прикордонниками, інші потрапили до угорського концтабору у Варюлопош, де перебували до 7 червня 1939 року. Жертвами угорської агресії стали 5 тис. осіб.

Поразці Карпатської України сприяла і міжнародна ізоляція. Її не підтримали Англія та Франція, які вважали це автономне утворення німецькою інтригою. Польща рішуче допомагала Угорщині, бажаючи придушити український рух, щоб він не поширився на її територію» [38].

Автор підручника «Історія України (профільний рівень). 10 клас» В. Власов значну увагу приділяє тому, якого поділу зазнали території Чехо-Словаччини, Польщі, Угорщини наприкінці 30-х років; як через бажання

«умиротворити» Гітлера Європа зазнала поділу; фрагментарно інформує про те, що німецький фюрер не дав Польському уряду анексувати Закарпатську Україну, водночас Угорщина вимагала від Гітлера санкції щодо її захоплення. Щодо Карпатської Січі, то В. Власов коротко зазначає про кількість січовиків і що вони не мали права носити зброю:

«Як відбулося проголошення Карпатської України та її окупація угорцями. Наприкінці вересня 1938 р. у Мюнхені пройшла конференція за участю Німеччини, Італії, Франції та Великої Британії, яка розглянула претензії А. Гітлера до Чехо-Словаччини. Бажаючи «умиротворити» німецького фюрера за всяку ціну, Франція і Велика Британія погодилися на приєднання до Третього рейху промислово розвиненої Судетської області, у якій мешкало 3,2 млн німців. Чехословаччина втрачала п'яту частину своєї території та майже чверть населення. Після задоволення німецьких претензій Польща та Угорщина також висунули вимоги про приєднання чехословацьких територій, компактно населених поляками й угорцями. На початку жовтня 1938 р. Польща одержала територію в тисячу квадратних кілометрів із 230 тис. жителів – Цешинецьку область. Польський уряд спробував анексувати й Закарпатську Україну, однак на заваді став Гітлер.

7 жовтня Словаччина сформувала власний уряд. Скориставшись цим прецедентом, лідери українофілів, русофілів і русинів звернулися до Праги з вимогою негайно надати Підкарпатському краю автономію, як це передбачалося умовами Сен-Жерменського договору. 11 жовтня празький уряд затвердив першу автономну адміністрацію на чолі з русофілом А. Бродієм. У Раді міністрів Підкарпатської Русі були представлені основні політичні партії, що належали до двох блоків – русофільського й українського.

Автономний уряд проіснував лише два тижні. Чеська контррозвідка здобула незаперечні докази того, що Бродій працює на угорські спецслужби

(оперативне псевдо – Берталон). 28 жовтня пражський уряд призначив прем'єр-міністром Підкарпатської Русі А. Волошина.

А. Волошин сформував уряд лише з членів УНО (крім представника землеробської партії Е. Бачинського, який був міністром і в попередньому уряді). Керуючись розпорядженням пражського уряду про розпуск політичних партій, Волошин розгромив усі окружні комітети й первинні осередки крайкому КПЧ. Комуністи перестали існувати як впливова політична сила, багато з них покинули Закарпаття.

Тим часом Угорщина домоглася від Гітлера санкції на захоплення Підкарпатської Русі. Фюрер її не дав, але погодився на арбітраж разом з Італією щодо передачі Угорщині територій, населених мадярами. 2 листопада відбувся Віденський арбітраж. За його результатами Пражський уряд змушений був віддати Угорщині південні райони Словаччини й Підкарпатської Русі з населенням понад мільйон осіб, переважно угорським. Від Підкарпатської Русі відійшли південні райони з населенням 175 тис. осіб, серед них угорці становили тільки 82 тис. Автономна Підкарпатська Русь втратила Ужгород, Мукачеве та Берегове з прилеглими районами.

Уряд Волошина переніс свою резиденцію з Ужгорода до Хуста. Не гаючи часу, українофіли почали будувати державність на урізаній території Карпатської України. У діяльності адміністративних органів, системи освіти й у видавничій справі запроваджувалася українська мова.

Особливу увагу приділяли організації народної оборони – «Карпатській січі». Команди «Карпатської січі» виникли майже в усіх великих населених пунктах. Загальна кількість вишколених січовиків становила до 2 тис. осіб. Однак вони не мали права носити зброю.

12 лютого 1939 р. в Карпатській Україні відбулися вибори до Союму. В умовах, коли всі інші політичні партії були заборонені, Українське національне об'єднання здобуло 92 % голосів.

На початку березня 1939 р. Гітлер вирішив остаточно ліквідувати Чехо-Словаччину. Чехія приєднувалася до Третього райху, Словаччина одержувала примарну незалежність. 12 березня Гітлер дав свою згоду на окупацію Карпатської України Угорщиною, щоб надійніше прив'язати її до Німеччини в майбутній європейській війні.

Державний розпад Чехо-Словацької Республіки змусив А. Волошина офіційно заявити про те, що з 14 березня Карпатська Україна стає незалежною.

Вже в безвихідній політичній ситуації 15 березня розпочав роботу Сойм Карпатської України. Упродовж трьох годин відбулося шість окремих засідань, на яких було ухвалено низку документів. Підтверджувалося, зокрема, що Карпатська Україна є незалежною державою. А. Волошин був обраний її президентом.

Угорська армія почала просочуватися через кордон невеликими загонами ще в ніч на 14 березня. Безпосередньо на кордоні в цей час уже було зосереджено 12 дивізій. 15 березня вони одночасно перетнули його в усіх напрямках. Через два дні останні захисники Карпатської України залишили її територію або перейшли до партизанської боротьби» [37].

Отож автори підручників значну увагу приділяють політичним процесам, що відбувалися на території сучасної Європи, і фрагментарно інформують про діяльність Організації народної оборони «Карпатська Січ», що функціонувала на території Карпатської України.

У такий спосіб, аналіз чинних програм і підручників з історії України дає підстави для висновку, що значної уваги проблемі виникнення, формування, функції та діяльності Організації народної оборони «Карпатська Січ» майже не приділяється, – розглядаються лише окремі її аспекти, які потребують певної систематизації в розрізі історії. Термін «парамілітарна (воєнізована) організація», його визначення взагалі не простежується в жодному з

пропонованих джерел, що свідчить про відсутність змоги через програми, підручники сформувати належний рівень історичної компетентності в майбутніх учителів історії в питаннях щодо створення й діяльності Карпатської Січі.

З огляду на це далі буде запропоновано методичну модель вивчення окресленої теми в шкільному курсі історії України.

3.2. Методична модель вивчення окресленої теми в шкільному курсі історії України

Пропонуємо завдання з теми «Створення й діяльність Карпатської Січі (листопад 1938 – березень 1939 рр.)», що розкриють практичну цінність теоретичного матеріалу; активізують процеси самопізнання, зорієнтують здобувача освіти на творчу діяльність; стимулюватимуть до прагнення аналізувати навчальну ситуацію, висловлювати міркування, співвідносити власні узагальнення й висновки з поглядами інших; розвиватимуть пізнавальну активність, інтелектуальні вміння, інтуїцію тощо; формуватимуть комунікативні навички й навички інформаційної культури, історичної компетентності.

Варто зауважити, що в умовах дистанційного навчання учитель / викладач історії зі здобувачами освіти має змогу працювати на платформах ZOOM, Google Meet, де проводитиме вебзаняття – дистанційні уроки, вебінари (вебконференції), семінари, дискусії, практикуми, й сервісі Google Classroom. А під час офлайн-занять з історії України педагог має проводити заняття в кабінеті, обладнаному мультимедійним проектором, екраном, ноутбуком із доступом до мережі «Інтернет».

Оскільки ОНОКС була націоналістичною парамілітарною організацією (сприяла національному відродженню), то вивчення теми «Створення й діяльність Карпатської Січі (листопад 1938 – березень 1939 рр.)» можна розпочати з визначення поняття «націоналізм» і вже наприкінці дійти висновку, що таке український націоналізм і як це пов'язано з виникненням і функціонуванням Карпатської Січі.

Із цією метою вчитель / викладач історії спочатку пропонує здобувачам освіти *випереджувальне завдання – опрацювати словникові й енциклопедичні статті* з визначеннями націоналізму і проаналізувати й обґрунтувати їх під час

обговорення чи *дискусії* або на етапі заняття «Актуалізація опорних знань» (див. додаток А).

Як відомо, «Карпатська Січ» вважалася парамілітарною (воєнізованою) організацією. Тому доцільно було б навести визначення цього поняття й запропонувати здобувачам освіти попрацювати з інформаційними джерелами – знайти відомості про інші українські парамілітарні організації, зокрема про сучасну, що так само називається – «Карпатська Січ», самостійно ознайомитися з її метою («побудувати нашу Батьківщину розквітлою та сильною»), діяльністю, що полягає в національному й соціальному захисті, військово-вишкільній та еколого-туристичній, волонтерській та благодійній, спортивній роботі, має культурно-просвітницький та інформаційно-пропагандивний напрямок тощо.

У зв'язку із цим перед вивченням теми можна запропонувати учням скласти *порівняльну таблицю*, де спочатку заповнити колонку «"Карпатська Січ" XXI століття», а колонку «"Карпатська Січ" наприкінці 30-х років XX століття» заповнювати в ході вивчення теми. У такий спосіб, здобувачі освіти дійдуть висновку, що спільного й відмінного в меті й функціонуванні колишньої та сучасної організацій.

Таблиця 3.1

Орієнтовна порівняльна таблиця

«Карпатська Січ» XXI століття	«Карпатська Січ» наприкінці 30-х років XX століття
Місцезнаходження	
місто Ужгород	місто Хуст
Мета	
«побудувати нашу Батьківщину розквітлою та сильною»	забезпечити стійкість Карпатської України й оборону її території

Діяльність	
національний та соціальний захист; військово-вишкільна й еколого- туристична, волонтерська й благодійна, спортивна роботи	організаційна й пропагандистська; виховна й військово-вишкільна; господарська. освітня й політична
Висновки	
Місцезнаходження й колишньої, і сучасної Карпатської Січі – Західна Україна. Метою Карпатської Січі, що утворилася в 1938 році, було насамперед обороняти Карпатську Україну й у випадку військової агресії з боку інших держав стати на її захист. Сучасна Карпатська Січ має на меті все зробити для того, щоб Україна розквітла й стала сильною державою (тоді ще не йшлося про збройний напад росії). Діяльність обох організацій майже ідентична – спрямована на те, щоб держава була сильною і у військовому, і в політичному сенсі.	

Педагогові обов'язково потрібно пояснити, що діяльність сучасної Карпатської Січі не всі сприймають однаково, деякою мірою навіть вважаючи її нацистською. Однак є факти, що свідчать і протилежне: у 2022 році під час повномасштабного вторгнення росії в Україну учасники й прихильники Карпатської Січі XXI століття створили добровольчий підрозділ «Карпатська Січ» у складі сил спеціальних операцій Збройних сил України.

Отож попрацювавши з поняттями *націоналізм*, *парамілітарна (воєнізована) організація* та зрозумівши їх сутність, здобувачі освіти починають занурюватися в тему «Створення й діяльність Карпатської Січі (листопад 1938 – березень 1939 рр.)».

Усвідомити, яким було політичне становище Карпатської України й роль ОНОКС у її обороні, здобувачам освіти допоможе *робота з інтернет-проектами (сайтами)* й популярним сервісом YouTube. Їм пропонується на

сайті «Локальна історія» переглянути фільм 1940 року «Трагедія Карпатської України» [46] й послухати інтерв'ю з істориком Олександром Пагірею «Чому не встояла Карпатська Україна?» [55], а на сервісі YouTube *переглянути флеш-фільм* «Срібна земля. Хроніка Карпатської України 1919–1939», у якому документально-художньо засвідчено те, чим жила Карпатська Україна, які обставини спонукали до створення Організації народної оборони «Карпатська Січ» і що спричинило її поразку.

Отож, ознайомившись із темою візуально, окресливши її основні аспекти, здобувачі освіти вже мають змогу *створити колективну мультимедійну презентацію* (див. додаток Б) та продемонструвати її з обговоренням. При цьому вчитель / викладач історії має слідкувати за правильністю викладення фактичного матеріалу в презентації та за потреби вносити свої корективи.

Та перш ніж дозволити демонстрування презентації, педагог показує здобувачам освіти *інтерактивну карту* «Україна у Другій світовій війні» [48], де зазначено кордони держав.

Орієнтовний візуал мультимедійної презентації з теми «Створення й діяльність Карпатської Січі (листопад 1938 – березень 1939 рр.)» може бути таким:

Слайд 1

Текст:

Тема. Створення й діяльність Карпатської Січі (листопад 1938 – березень 1939 рр.)

Слайд 2

Текст:

10 вересня 1919 року – укладено Сен-Жерменський мирний договір, згідно з яким:

- розпалась Австро-Угорської імперія;
- виникла Чехословацька республіка як нова держава;

- до складу Чехословацької республіки на правах автономії ввійшла Підкарпатська Русь (територія Закарпаття).

Слайд 3

Текст:

9 листопада 1938 року – утворено військове формування автономії у складі федеративної Чехословацької республіки Організація народної оборони «Карпатська Січ» (ОНОКС).

30 грудня 1938 року – виникла назва «Карпатська Україна», зніщійована керівником уряду Підкарпатської Русі Августином Волошином.

Фото Августина Волошина

Слайд 4

Текст:

Увага! Вище зазначені події відбувалися на тлі державної кризи Чехословацької республіки – Німеччина, Угорщина й Польща були переконані, що вона створена штучно, й прагнули її позбавити права на існування. Це стосувалося й Карпатської України, куди вона входила на правах автономії.

Карта, де позначені вище вказані території

Слайд 5

Текст:

Основні функції ОНОКС згідно зі Статутом Організації:

- забезпечення стійкості державності Підкарпатської Русі;
- оборона території Підкарпатської Русі.

Фото січовиків

Слайд 6

Фото Д. Клімпуша

Текст:

12 листопада 1938 року – Головний командант ОНОКС Д. Климпуш підготував проекти одностроїв і відзнак рядового та старшинського складу Карпатської Січі, де містилися проекти

- шапки-мазепинки, кителя, сорочки, плаща, штанів і чобіт рядового й старшинського складу;

- відзнак на шапку й рукава для гурткового, провідника, кошового, члена Ради, члена Команди, команданта;

- відзнак для старшого січовика, десятника, чотаря, сотника й отамана. Основним кольором однострою був сіро-зелений.

Слайд 7

Текст:

Місцезнаходження Карпатської Січі – місто Хуст.

Головна Команда ОНОКС – комендант Д. Климпуш; І. Роман, його заступник; І. Рогач, генеральний писар й очільник секретаріату; С. Росоха – референт преси, інформації та ідеологічно-політичного виховання і зв'язковий старшина з урядом Карпатської України.

Фото Д. Климуша, І. Романа, І. Рогача, С. Росохи

Усього членів Організації «Карпатська Січ» – не більше 2 тисяч осіб.

Слайд 8

Текст:

Емблема Організації – тризуб і меч

Фото емблеми

Слайд 9

Текст:

«Карпатська Січ» мала й низові організації, куди входили відділи, що діяли за напрямками:

- організаційним;

- пропагандистським;

- ВИХОВНИМ;
- ВИШКІЛЬНИМ;
- господарським.

Слайд 10

Текст:

З декількох відділів утворювався кіш. Керівний склад:

- старший січовик;
- десятник;
- сотник;
- отаман.

Фото січовиків

Слайд 11

Текст:

Додаткова діяльність ОНОКС – культурно-просвітницька робота:

- залучала до участі щодо відзначення релігійних і національних свят Карпатської України;
- організовувала й проводила політичні мітинги, демонстрації, передвиборні кампанії;
- видавала тижневик «Наступ» під редакцією С. Росохи.

Слайд 12

Також в ОНОКС діяв жіночий відділ, очолюваний С. Тисовською та М. Химинець.

Фото С. Тисовської та М. Химинець

Слайд 13

Текст:

В ОНОКС діяв і таємний Генеральний військовий штаб, яким спочатку керував М. Аркас, а потім М. Колодзінський.

Фото М. Аркаса й М. Колодзінського

Членами цього штабу були: Р. Шухевич (Щука), З. Коссак (Тарнавський), О. Карачевський (Свобода), Г. Барабаш (Чорний), Є. Врецьона (Волянський), І. Кедюлич (Чубчик) й інші.

Фото членів штабу

Слайд 14

Текст:

Листопад 1938 року:

1) розроблено детальний план щодо організації власної силової регулярної армії. Військові відділи мали формуватися на Західних Українських Землях;

2) створено розвідувальний відділ («другий відділ», «служба безпеки», «секретний відділ»), що повинен був:

- збирати й перевіряти розвідувальну інформацію;
 - реєструвати нових членів Карпатської Січі;
 - виявляти угорську й польську агентуру в місцевих органах влади Карпатської України й підрозділах Карпатської Січі;
 - допитувати полонених диверсантів і терористів;
- викривати плани диверсійно-терористичних операцій на території Закарпаття тощо.

Слайд 15

Текст:

Склад розвідувального відділу:

- керівник Євген Врецьона;

Фото

- заступники Роман Минович і Євген Кульчицький.

Фото

Слайд 16

Текст:

Координатори діяльності відділу розвідки Військового штабу Карпатської Січі на території Польщі – організаційний референт Ярослав Гайвас, повітовий провідник Сколівщини Іван Бутковський та Роман Шухевич.

Фото координаторів

Слайд 17

Текст:

«Летюча естрада» – пропагандистський відділ Української національної оборони та організації народної оборони «Карпатська Січ», яку очолював М. Чирський.

Фото

Слайд 18

У Карпатській Україні велася й ідеологічна, і політична робота під координуванням Олега Ольжича – українського поета, сина відомого Олександра Олеся, нашого земляка (народився в м. Білопілля), також українського поета.

Фото

Слайд 19

Текст:

Організації народної оборони «Карпатська Січ» фінансову допомогу надавали:

- окремі особи й українські державницькі організації Північної Америки;
- німці;
- канадці;
- окремі політичні діячі й окремі громадяни: Августин Волошин, єпископ Діонізій Нарядій, підполковник доктор Зарицький, доктор Дмитро Васильків, доктор Ю. Добриловський, доктор Роман Венгринович, адвокат із Хуста;
- українська еміграція в Чехословаччині й чехи.

Слайд 20

Текст:

Організація народної оборони «Карпатська Січ» мала проблему з озброєнням.

Значний вклад в озброєння ОНОКС уніс активний діяч Організації Українських Націоналістів (ОУН) Роман Шухевич. Завдяки його активній діяльності до середини грудня 1938 р. було зібрано й передано до штабу Карпатської Січі військові навчальні матеріали і підручники, зброю та гроші. У січні – лютому 1939 року він їздив до Праги, Відня й Берліна, де намагався розв'язати питання щодо закупівлі зброї та налагодження фінансової допомоги від української еміграції. А в середині лютого 1939 р. у Львові вів переговори з керівниками й представниками західноукраїнських кооперативів, які обіцяли надати кошти на закупівлю зброї для 15 тис. січовиків.

Слайд 21

Текст

Через те що в січовиків не було достатньо зброї, призвело до спроби захопити її силоміць. І 13–14 березня між загонами ОНОКС і чеським військом відбулися кровопролитні сутички. А пізніше це стало причиною трагічної поразки січовиків у ході боїв з угорською армією.

Отже, такий візуал мультимедійної презентації допоможе учням зрозуміти основні аспекти ОНОКС щодо її створення, керівного складу, функціонування; водночас допоможе усвідомити, що Карпатська Січ боролася за політичну незалежність Карпатської України.

Далі учитель / викладач історії доповнює матеріал презентації – *пояснює* окремі моменти, наводить різні факти, цитати, знайомить здобувачів освіти з іншими діячами, які внесли свій вклад у створення й функціонування Організації народної оборони «Карпатська Січ».

Задля створення хронологічної послідовності подій педагог може скористатися таким планом:

1. Мюнхенська змова (30 вересня 1938 р.) – початок розчленування Чехословаччини 23 жовтня 1938 р.
2. Автономія Підкарпатської Русі.
3. Августин Волошин – голова автономного уряду.
4. Рішення Віденського арбітражу, згідно з яким частина території Закарпаття (Ужгород, Мукачеве й кілька українських сіл) передавалась Угорщині (10 листопада 1938 р.).
5. Зайняття угорськими військами відступлених областей.
6. Переїзд українського уряду до Хуста (10 листопада 1938 р.).
7. Створення націоналістами «Карпатської Січі» – військової організації, головою якої був С. Росоха (листопад 1938 р.).
8. А. Волошин – ініціатор заснування політичної організації закарпатського населення – Українського національного об'єднання (УНО), що стояло на платформі створення суверенної держави (січень 1939 р.).
9. Вибори до Союму Карпатської України (12 лютого 1939 р.).
10. Окупація Закарпаття румунськими військами (15 березня 1939 р.).
11. Проголошення незалежності Карпатської України.
12. А. Волошин – президент Карпатської України.
13. Карпатська Січ – національна армія Карпатської України, полковник М. Колодзінський – начальник штабу.
14. Збройний опір Карпатської Січі угорській армії.
15. Відступ бійців Карпатської Січі до Румунії та Словаччини.
16. Видача румунами січовиків угорцям.
17. Окупація території Закарпаття угорськими військами (кінець березня 1939 р.).

Створення ментальної карти «ОНОКС – парамілітарна (воєнізована) організація» допоможе здобувачам освіти усвідомити центральну ідею Карпатської Січі, поступово розгалузивши її.

Орієнтовна центральна ідея, що мають визначити здобувачі освіти: *Організація народної оборони «Карпатська Січ» – парамілітарна (воєнізована) організація.*

Орієнтовний хід думок здобувачів освіти (розгалуження від центральної ідеї):

1) *мала стратегічний напрямок (забезпечення стійкості державності Карпатської України й оборона її території);*

2) *діяла за нагальною потребою (взяла збройну участь у боротьбі за незалежну Україну);*

3) *аспект військової підготовки:*

- власне військовий;

- державний (Статут, детальний план щодо організації власної силової регулярної армії);

- соціальний (культурно-просвітницька робота серед населення й участь у передвиборній кампанії до крайового Союму, що відбулася 12 лютого 1939 року);

4) *мала власний привід:*

- центральний керівний орган;

- військовий штаб;

5) *мала власну емблему – тризуб і меч;*

6) *мала власну символіку – шапка-мазепинка.*

У такий спосіб, малюючи на папері або створюючи ментальну карту на електронному пристрої, здобувачі освіти доводять правильність центральної ідеї, аргументуючи фактами, аналізуючи, систематизуючи, узагальнюючи.

Корисною для здобувачів освіти буде робота, пов'язана з подіями щодо створення Організації народної оборони «Карпатська Січ» у вигляді їхнього **коментування, обговорення, аналізування** першоджерел, складання на їх основі цілісної розповіді (див. додаток Г).

Наприклад, *обговорити*:

- дослідження сучасних істориків – Сергія Грабовського, Василя Залгалова, Олександра Пагирі тощо;

- Статут ОНОКС;

- виступ Августина Волошина під час відкриття першого засідання Союму Карпатської України 15 березня 1939 року;

проаналізувати цитати з публіцистичних праць:

- громадсько-політичного діяча Василя Филоновича;

- громадсько-культурного й політичного діяча одного із засновників Карпатської України Василя Гренджа-Донського;

- діяча ОУН Олега Кандиби (Олега Ольжича) тощо.

Таку роботу доцільно виконувати в *малих групах*. Після обговорення здобувачам освіти можна запропонувати «нагородити» діячів за їхній внесок у становлення й функціонування Організації народної оборони «Карпатська Січ», відзначивши їх у номінаціях «Цілеспрямований діяч», «Сміливий діяч», «Мудрий діяч» тощо (див. додаток Г).

Наприкінці вивчення теми «Створення й діяльність Карпатської Січі (листопад 1938 – березень 1939 рр.)» здобувачам освіти доцільно виконати одну з інтерактивних вправ на онлайн-сервісі «Wordwall» (створену педагогом за шаблоном), що допоможе їм остаточно закріпити знання щодо ОНОКС (див. додаток В). Ключові запитаннями інтерактивної вправи можуть бути такі:

- Організація народної оборони «Карпатська Січ» була створена... (варіанти відповіді: *в листопаді 1938 року, в грудні 1938 року, в березні 1939 року, в червні 1941 року*)

- ОНОКС було утворено у складі... (варіанти відповіді: *Чехословацької республіки, Польщі, Угорщини, Німеччини*)

- Карпатська Січ знаходилася в місті... (варіанти відповіді: *Хуст, Ужгород, Львів, Варшава*)

- Карпатська Січ мала основну мету. Це – ... (варіанти відповідей: *обороняти територію Карпатської України, займатися освітньою діяльністю, пропагувати ідеї демократії, взяти участь у виборах до Сойму*)

- Емблема Організація народної оборони «Карпатська Січ» – це... (варіанти відповіді: *тризуб і меч, зірка, мак, молот*)

- Карпатську Січ очолював... (варіанти відповіді: *Михайло Колодзінський, Августин Волошин, Євген Врецьона, Євген Кульчицький*)

- Проект одностроїв і відзнак рядового й старшинського складу ОНОКС підготував... (варіанти відповіді: *Д. Климпуш, І. Рогач, С. Росоха, І. Роман*)

- «Летюча естрада» – це... (варіанти відповіді: *пропагандистський відділ Карпатської Січі, відділ культури, парамілітарна організація*)

- Організація народної оборони «Карпатська Січ» протистояла... (варіанти відповіді: *угорським дивізіям, польській армії, чехословацькій армії, німецькій дивізії*)

- Основна причина трагічної поразки січовиків – це... (варіанти відповіді: *відсутність зброї, зрада, конфлікт із чеською армією, вплив Гітлера*).

Отже, запропонована методична модель передбачає: 1. Випереджувальне завдання здобувачам освіти (з'ясування значення поняття «націоналізм», «український націоналізм», «парамілітарна (воєнізована) організація»; дослідження діяльності колишньої та сучасної «Карпатської Січі», порівняльна характеристика). 2. Роботу здобувачів освіти з інтернет-проектами, сервісом YouTube (перегляд інтерв'ю, тематичних відеофільмів про Карпатську Україну й ОНОКС). 3. Створення здобувачами освіти під координуванням учителя / викладача візуалу до мультимедійної презентації. 4. Пояснення педагога (допомога встановити хронологічну послідовність подій, історичних фактів). 5. Створення ментальної карти (від центральної ідеї до розгалуження думок). 6. Виконання здобувачами освіти інтерактивних вправ на онлайн-сервісі

«Wordwall». 7. Роботу в малих групах (обговорення змісту документів, досліджень сучасних істориків, виступів; цитат із публіцистичних праць).

ВИСНОВКИ

У магістерському дослідженні відповідно до його мети й завдань здійснено аналіз публіцистичної, методичної літератури і визначено вихідні положення й педагогічні умови, що забезпечують ефективність методичної системи щодо формування мотиваційного, змістового (теоретичного), методично-вправнісного, технологічного компонентів історичної компетентності вчителів / викладачів історії. З огляду на це вихідними положеннями дослідження є: теорія створення й функціонування Організації народної оборони «Карпатська Січ», що стали основою формування понять «націоналізм», «український націоналізм», «парамілітарна (воєнізована) організація»; сучасні підходи до вивчення історичних явищ і подій, зокрема щодо створення й функціонування ОНОКС; основи впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освітню діяльність; професійна компетентність і вправність учителя / викладача історії, складником якої є історична компетентність у питаннях Організації народної оборони «Карпатська Січ».

Хід і результати наукового дослідження дали змогу зробити такі висновки:

Організація народної оборони «Карпатська Січ» виникла 9 листопада 1938 року як військове формування автономії у складі федеративної Чехословацької республіки. Основними поняттями щодо ОНОКС є: парамілітарна (воєнізована) організація, націоналізм, український націоналізм, Карпатська Україна, Карпатська Січ. Мета Організації – забезпечувати стійкість Карпатської України й обороняти її територію. Основні завдання ОНОКС: по-перше, пропагувати ідею української державності; по-друге, сприяти національному відродженню, національно-патріотичному вихованню молоді; по-третє, домагатися політичної незалежності.

У роботі з'ясовано, що Організація народної оборони «Карпатська Січ» не вважалася державним об'єднанням і не мала змогу подолати військову агресію,

проте наявність у неї Статуту, а також власних територіального центру, емблеми, керівного політичного органу, Генерального військового штабу, низових організацій свідчило про те, що це була мінідержава, яка мала на меті ставати на захист кордонів Карпатської України.

У науковому дослідженні простежено, що ОНОКС пропагувала ідею української державності, сприяла національному відродженню, національно-патріотичному вихованню молодого покоління, вимагала політичної незалежності, формувала військово-політичний центр і, нарешті, символізувала політичну незалежність. У зв'язку із цим можемо дійти висновку, що Карпатська Січ була націоналістичною організацією.

У мігістерській роботі засвідчено, що Організація народної оборони «Карпатська Січ» була парамілітарним (воєнізованим) утворенням, тому що у своїй роботі керувалася стратегічними напрямками (забезпечувала стійкість державності Карпатської України й обороняла її території) та діями за нагальною потребою (взяла збройну участь у боротьбі за політичну незалежність Карпатської України). Аспект військової підготовки ОНОКС окреслювався і як військовий, і як державний, оскільки Карпатська Січ керувалася Статутом і мала розроблений детальний план щодо організації власної силової регулярної армії, і як соціальний, позаяк Організація проводила культурно-просвітницьку роботу серед населення й узяла участь у передвиборній кампанії до крайового Сойму, що відбулися 12 лютого 1939 року. Також на те, що ОНОКС була парамілітарною вказував її власний привід – центральний керівний орган і військовий штаб, емблема й символіка.

Студіювання чинних програм, підручників з історії України для загальноосвітньої школи засвідчило, що тема Карпатської Січі не знаходить належного відображення в практиці навчання. Не приділяється належна увага проблемі виникнення, формування, функції та діяльності Організації народної оборони «Карпатська Січ». Окреслюються її окремі аспекти, проте й вони

потребують певної систематизації в розрізі історичної науки. В одному із джерел ідеться про те, що ОНОКС – парамілітарна (воєнізована) організація, однак визначення цього терміна в жодному з підручників історії України не знайшлося. Це свідчить про те, що через програми й підручники в учасників освітнього процесу неможливо сформувати належний рівень історичної компетентності в питаннях щодо створення й діяльності Карпатської Січі.

Результати дослідження чинних програм і підручників спонукають до таких висновків: методичну систему формування історичної компетентності майбутніх учителів / викладачів історії в питаннях, котрі стосуються створення й діяльності Організації народної оборони «Карпатська Січ», доцільно реалізовувати за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій – своєрідної основи навчання історичної компетентності, що має націлювати на перебування і педагогів, і здобувачів освіти у високоякісному й високотехнологічному інформаційно-освітньому середовищі, яке б інформативну форму подання теми перетворювало на активну розвивально-пізнавальну, інтелектуальну, інтуїтивну тощо, а також розкривало практичну цінність теоретичного матеріалу, активізувало процеси самопізнання, формувало навички – комунікативні й інформаційно-культурні; сприяло всебічному розвитку особистості, її самовдосконаленню, бажанню вчитися впродовж усього життя, розумінню інформаційно-комунікаційних процесів; стимулювало до прагнення нестандартно сприймати сутність навчальної ситуації, аналізувати її, висловлювати міркування, співвідносити власні узагальнення й висновки з поглядами інших.

Формування в педагогів історичної компетентності засобами сучасних інформаційно-комунікаційних технологій зумовлено актуальною потребою суспільства в компетентних, творчих учителях / викладачах історії, які характеризуються високим рівнем фахової підготовки, мовно-мовленнєвою культурою, спроможністю реалізувати власний комунікативний задум у

професійному дискурсі з опертям на інформаційно-комунікаційні технології, засобами історичних фактів й інноваційних комунікацій виховувати гідного громадянина-патріота своєї держави.

Отож у ході дослідження з'ясовано місце теми «Карпатська Україна. Карпатська Січ» у програмі з історії України, здійснено намір обґрунтувати положення про те, що виникнення й функціонування ОНОКС має вивчатися окремою темою, проблеми якої розглядаються в межах політичної незалежності української нації, що базуються на ідеях ідентичної цінності українців, зокрема культурної та мовної, а також на боротьбі за незалежність, що починається з історії Карпатської України.

У науковій роботі проаналізовано, що до складу операційних умінь, якими повинен оволодіти вчитель / викладач історії, увійшло поняття «історична компетентність», сутність якого в дослідженні ґрунтується на таких аспектах: сукупність (повноважень, прав, обов'язків, завдань, якостей), коло (повноважень, питань), обізнаність, здатність, об'єктивна категорія, реальна вимога, психологічне новоутворення, властивість, якість, знання, уявлення, програми (алгоритми) дій, системи цінностей і стосунків. Під історичною компетентністю вчителя / викладача історії варто розуміти: професійну необхідність, що ґрунтується на інтегрованих історичних знаннях (предісторія ОНОКС, її створення й функціонування) і вміннях з'ясовувати мету, завдання, основні види діяльності, причини поразки Карпатської Січі з опертям на інформаційно-комунікаційні технології.

Здійснене дослідження сприяло з'ясуванню ролі й місця ІКТ у формуванні історичної компетентності фахівців з історії. Серед електронних ресурсів, що сприяють формуванню означеної компетентності, виокремлено: комп'ютерні технології, які дозволяють здійснювати комп'ютерне моделювання історичних процесів, створювати, аналізувати презентації; інтернет-проекти; онлайн-сервіси, історичні документи; флеш-фільми тощо.

У магістерському дослідженні запропоновано методичну систему формування історичної компетентності майбутніх учителів / викладачів історії в питаннях щодо створення й діяльності Карпатської Січі, зокрема методичну модель вивчення окресленої теми в шкільному курсі, засобами ІКТ, основними принципами яких є: інтерактивність, рефлексивність, комунікативно-діяльнісна спрямованість, особистісний підхід, диференційована реалізованість, практична спрямованість, творчий характер.

Методична модель вивчення окресленої теми в шкільному курсі історії України передбачає: виконання випереджувальних завдань здобувачами освіти (з'ясування значень окремих понять, дослідження, складання порівняльних таблиць для виявлення спільного й відмінного); роботу з інтернет-проектами, сервісом YouTube (перегляд інтерв'ю, тематичних відеофільмів тощо); створення учасниками освітнього процесу – педагогами й здобувачами освіти – візуалу до мультимедійних презентацій; пояснення педагога з метою допомогти встановити хронологічну послідовність подій, історичних фактів; створення ментальної карти, щоб навчити здобувачів освіти окреслювати центральну ідею та розгалужувати її власними міркуваннями й висновками; виконання інтерактивних вправ на wordwall.net, роботу в малих групах з обговоренням змісту першоджерел – документів, публіцистичних праць тощо.

Розроблена методична система може слугувати основою для подальших науково-методичних пошуків, удосконалення програм і підручників, розроблення електронних посібників, підручників тощо.

Проблема щодо створення й діяльності Організації народної оборони «Карпатська Січ» і формування історичної компетентності учителів / викладачів історії не вичерпується, оскільки її значущість актуалізується в період реформування й модернізації історичної освіти, особливо сьогодні, коли Україна продовжує боротися за власну суверенність в умовах російсько-української війни. Подальшого дослідження потребують такі її аспекти, як-от:

державний (держава мала створювати чітку й ієрархічну структуру з військової підготовки); соціальний (держава мала сприяти підвищенню моральної культури, мови, історії); військовий (держава спрямовувала увагу на набуття навичок із початкової військової підготовки); психолого-педагогічний (держава враховувала вікові особливості членів воєнізованого утворення).

Не простежуються наукові дослідження, спрямовані на розробку методів і прийомів формування історичної компетентності майбутніх учителів / викладачів історії України в питаннях щодо створення й діяльності Карпатської Січі. У вітчизняній історіографії бракує наукових праць, у яких обґрунтовувалася б методична система навчання майбутніх учителів / викладачів історії відповідно до запитів сучасного суспільства.

Пошук раціональних способів вивчення історії щодо створення й функціонування Організації народної оборони «Карпатська Січ» (листопад 1938 – березень 1939 рр.) є безперервним, оскільки зумовлений ретельним дослідженням історичного простору того періоду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/nacionalizm> (дата звернення: 02.10.2023).
2. Андрищенко Е.С. Парамілітарні структури українського націоналістичного руху 90-х рр. ХХ ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 2011, вип. XXX. URL: http://old.istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/30/andryushchenko.pd (дата звернення: 15.02.2023).
3. Архівні документи. Карпатська Україна (1938–1939 рр.). Статут Організації Народної Оборони «Карпатська Січ» (9 листопада 1938 р.). URL: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1938\(11\)09.karp.sich_statut.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1938(11)09.karp.sich_statut.php) (дата звернення: 06.12.2022).
4. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ: «Довіра», 2007. 208 с. С. 118–119. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0002863 (дата звернення: 02.10.2023).
5. Вегеш М.М. Історія Карпатської України 1938–1939 років у оцінці Олега Ольжича. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/31954/1/%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%20%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%BF%D0%B0%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%20%D0%B2%20%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BD%D1%86%D1%96%20%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%B3%D0%B0%20%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B6%D0%B8%D1%87%D0%B2.pdf> (дата звернення: 28.11.2022).

6. Вегеш Микола. Карпатська Січ: сторінки історії (1938–1939). Ужгород, 1996. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib.pdf> (дата звернення: 20.11.2022).

7. Гібридна війна в Карпатській Україні. Як українське питання стало розмінною монетою під час розчленування Чехословаччини у 1938–1939 рр. URL: <https://likbez.org.ua/ua/gibridnaya-voyna-v-karapatskoy-ukraine.html> (дата звернення: 22.11.2022).

8. Гренджа-Донський В. Щастя і горе Карпатської України. Щоденник. Мої спогади / упорядкування та примітки Д.М. Федаки; вступна стаття В.І. Ільницького, Д.М. Федаки. Ужгород: Закарпаття, 2002. 516 с.

9. Давид проти Голіафа. Як постала Карпатська Україна. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/david-proti-goliafa/> (дата звернення: 05.10.2023).

10. Дороніна Т.О. Військова підготовка учнівської молоді у Другій Речі Посполитій у 1920-х рр. на території західноукраїнських земель. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/2996/1/%D0%9F%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%85%20%D0%94%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%D0%A2.%D0%9E.%20-%20%D0%BA%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%8F-converted.pdf> (дата звернення: 07.10.2023).

11. Дробуш О.П. Як використати ІКТ у викладанні історії. Познань, 2021. 24 с. URL: <https://naurok.com.ua/yak-vikoristati-ikt-u-vikladanni-istori-227748.html> (дата звернення: 20.10.2023).

12. Енциклопедія історії України. URL: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21>

[FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Natsionalizm](#) (дата звернення: 02.10.2023).

13. Енциклопедія політичної думки / переклад з англійської за редакцією Наталії Лисюк. Київ: Дух і Літера, 2000. 472 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Miller_Devid/Entsyklopediia_politychnoi_dumky.pdf (дата звернення: 02.10.2023).

14. Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура: україномовний варіант українськоугорського видання / під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2010. 720 с.

15. Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 25, ст. 190) {із змінами, внесеними згідно із Законом № 3005-IX від 21.03.2023}. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text> (дата звернення: 10.09.2023).

16. Іванченко І. Мала енциклопедія етнодержавознавства. Київ, 1996.

17. Історична правда. URL: <https://www.istpravda.com.ua/> (дата звернення: 05.10.2023).

18. Історичний фронт. URL: <https://likbez.org.ua/ua/> (дата звернення: 05.10.2023).

19. Історія України. Всесвітня історія. 6–11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти, 2022. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf> (дата звернення: 08.09.2023).

20. Історія: Україна і світ. 10 клас. Гісем – Нова програма. URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/history-ukraine-and-world-10-class-2018-gisem/65.php> (дата звернення: 08.09.2023).

21. Історія: Україна і світ. 10 клас. Мудрий – Нова програма. URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/history-ukraine-and-world-10-class-2018-mydrui/27.php> (дата звернення: 08.09.2023).

22. Історія: Україна і світ. 10–11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Київ: HREC PRESS, 2022. 64 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/Istoriya-Ukrayina.i.svit-Intehrovanyy.kurs.30.09.2022.pdf> (дата звернення: 08.09.2023).

23. Карпатська Україна в боротьбі, 1939.

24. Карпатська Україна тримається довше, ніж очікувалось. Репортаж The New York Times 1939. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/chitanka/amerikanka-pro-podiyi-v-khusti-reportazh-z-karpatskoyi-ukrayini-1939-roku-u-the-new-york-times/> (дата звернення: 05.10.2023).

25. Карпатська Україна як держава найкоротшої історії у сяйві примирливо-наукового погляду. URL: <https://zakarpattyia.net.ua/News/103803-Karpatska-Ukraina-ia-derzhava-naikоротshoi-istorii-u-siaivi-prymirlyvo-naukovoho-pohliadu> (дата звернення: 06.01.2023).

26. Карпов В.В. Боротьба військового формування Карпатська Січ за державність Карпатської України та її символіка. URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/58967/1/%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%BF%D0%B0%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%A1%D1%96%D1%87%20%281%29.pdf> (дата звернення: 25.03.2023).

27. Краснодемська І. «Карпатська Січ» в обороні української державності. *Вісник Львівського університету. Серія історична*, 2017. Випуск 53. С. 246–257.

28. Крисаченко В.С., Степико М.Т., Власюк О.С. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / за ред. В.С. Крисаченка. Київ: НІСД, 2004. 648 с.

29. Локальна історія. URL: <https://localhistory.org.ua/> (дата звернення: 05.10.2023).

30. Олійник Назар. Про політику Варшави щодо Карпатської України – розмова з польським істориком, професором Міхалом Ярнецьким. URL: <http://archiwum.polradio.pl/5/123/Artykul/420993> (дата звернення: 25.10.2023).

31. Павло Штепа. Словник чужослів. URL: <https://1676.slovaronline.com/search?s=%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%BC> (дата звернення: 02.10.2023).

32. Пагіря О. Карпатська Січ: військове формування Карпатської України. Київ: Темпора, 2010.

33. Пагіря О. Польський терор в Карпатській Україні. 1938–1939 рр. URL: <http://www.territoryterror.org.ua/uk/publications/details/?newsid=393> (дата звернення: 14.05.2023).

34. Пагіря О.М. Інструмент електоральної мобілізації: участь Карпатської Січі у проведенні виборів до сойму Карпатської України 12 лютого 1939 р. *Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія»*. Вип. 2(43), 2020. URL: <http://visnyk-ist.uzhnu.edu.ua/article/view/217363/218645> (дата звернення: 15.02.2023).

35. Паптя О., Посівнич М. Воєнно-політична діяльність ОУН у Закарпатті (1929–1939). URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/65455/03-Pahirya.pdf?sequence=1> (дата звернення: 17.02.2023).

36. Підручник з Історії України. 10 клас. Бурнейко – Нова програма. URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/ukraine-history-10-class-2018-byrneiko-standard-level/> (дата звернення: 08.09.2023).

37. Підручник з Історії України (профільний рівень). 10 клас. Власов – Нова програма. URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/ukraine-history-10-class-2018-vlasov-profil-level/> (дата звернення: 08.09.2023).

38. Підручник з Історії України (рівень стандарту). 10 клас. Сорочинська – Нова програма. URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/sorochinska-ukraine-history-10-class-2018-standard-level/> (дата звернення: 08.09.2023).

39. Підручник з Історії України (рівень стандарту). 10 клас. Струкевич – Нова програма. URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/ukraine-history-10-class-2018-strykevich-standard-level/> (дата звернення: 08.09.2023).

40. Підручник з Історії України. 10 клас. Пометун – Нова програма. URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/ukraine-history-10-class-2018-pometun-standard-level/> (дата звернення: 08.09.2023).

41. Пометун О. Активне навчання учнів історії та громадянської освіти у контексті запровадження державного стандарту базової середньої освіти. *Український педагогічний журнал*, 2021. № 4. С. 106–113.

42. Славик Ю.В. Репресії угорського окупаційного режиму в Карпатській Україні (весна 1939 р.). *Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія»*, вип. 2 (33), 2014 С. 40–49. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Slavik_Yurii/Represii_uhorskooho_okupatsiinoho_rezhy_mu_v_Karpatskii_Ukraini_vesna_1939_r.pdf?PHPSESSID=po8c8ju283tq449l20ugd1o85 (дата звернення: 25.09.2023).

43. Словник іншомовних слів / за ред. О.С. Мельничука. Київ, 1974. 865 с. URL: <https://ev.vue.gov.ua/wp-content/uploads/2018/04/%D0%9C%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%87%D1%83%D0%BA-%D0%9E.-%D1%80%D0%B5%D0%B4-%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA-i%D0%BD%D1%88%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D1%81%D0%BBi%D0%B2.pdf> (дата звернення: 02.10.2023).

44. Сміт Е. Національна ідентичність; [пер. з англ. П. Таращук]. Київ: Основи, 1994. 224 с.
45. Стерчо Петро. Карпатська Січ і український націоналістичний рух. URL: <https://1939.in.ua/statti/petro-stercho-karpatska-sich-i-ukrajinskyj-natsionalistychnyj-rukhh/> (дата звернення: 15.11.2022).
46. Трагедія Карпатської України. Фільм 1940 року. URL: <https://localhistory.org.ua/rubrics/video/tragediia-karpatskoyi-ukrayini-film-1940-roku/> (дата звернення: 05.10.2023).
47. Турчак О.В. Українська історіографія національного парамілітарного кінця XIX – початку XX ст.: проблематика та етапи досліджень. URL: <http://vny.asv.gov.ua/article/view/157029/156337> (дата звернення: 18.09.2023).
48. Україна у Другій світовій війні. URL: https://new.osvitanet.com.ua/interactive-maps/interactive-maps-history/ukraina_u_dsv_06_1941_11_1942/ (дата звернення: 19.10.2023).
49. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://ww2.uinp.gov.ua/karty/> (дата звернення: 19.10.2023).
50. Універсальний словник-енциклопедія. URL: <https://1684.slovaronline.com/16261-%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%BC> (дата звернення: 02.10.2023).
51. Усатенко Ігор. Нації та націоналізм у трактуванні І. Валлерстайна. *Наукові записки: Серія «Історія»*. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Usatenko_Ihor/Natsii_ta_natsionalizm_u_traktuvanni_I_Vallerstaina.pdf (дата звернення: 07.09.2023).
52. Ухач В.З. Сучасна історіографія ролі українських націоналістів у становленні Карпатської України. URL: <https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/03.pdf> (дата звернення: 07.09.2023).

53. Филонович В. Березневі дні Карпатської України: Документально-наукове видання / передмова, упорядкування, коментарі В. Власенка. Суми: Видавництво ФОП Наталуха А.С., 2009. 90 с. іл. URL: <https://dokumen.pub/553bed4a206bd32ec2ca29c6afbf1c08.html> (дата звернення: 10.09.2023).

54. Філософський енциклопедичний словник. URL: https://slovnyk.me/dict/fes/%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%BC_%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9#google_vignette (дата звернення: 02.10.2023).

55. Чому не встояла Карпатська Україна? URL: <https://localhistory.org.ua/videos/bez-bromu/karpatska-ukrayina-oleksandr-pagiria/> (дата звернення: 20.01.2023).

56. Як знайшли масові поховання бійців Карпатської України. URL: <https://www.istpravda.com.ua/research/2011/03/28/33661/> (дата звернення: 25.09.2023).

Додаток А

План-конспект заняття

Тема. Створення й діяльність Карпатської Січі (листопад 1938 – березень 1939 рр.)

Мета: засвідчити, що Організація народної оборони «Карпатська Січ» була націоналістичною та парамілітарною (воєнізованою); окреслити, що сприяло створенню й функціонуванню ОНОКС;

розвивати в здобувачів освіти вміння аналізувати, зіставляти, порівнювати, уявляти, робити висновки;

виховувати моральну стійкість, патріотизм.

Очікувані результати: здобувачі освіти зможуть розповідати про створення й діяльність Карпатської Січі, указувати на переваги ОНОКС.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: мультимедійна дошка / телевізор, проєктор.

Основні терміни й поняття: Карпатська Січ, націоналізм, парамілітарна (воєнізована) організація.

Основні дати: 10 вересня 1919 року – укладено Сен-Жерменський мирний договір.

9 листопада 1938 року – утворено військово-формування автономії у складі федеративної Чехословацької республіки Організація народної оборони «Карпатська Січ» (ОНОКС).

30 грудня 1938 року – виникла назва «Карпатська Україна», зініційована керівником уряду Підкарпатської Русі Августином Волошиним.

Листопад 1938 року – розроблено детальний план щодо організації власної силової регулярної армії.

12 лютого 1939 р. – вибори до Сойму Карпатської України.

Кінець березня 1939 р. – окупація території Закарпаття угорськими військами.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Організаційний етап

Привітання зі здобувачами освіти

II. Повідомлення теми й мети заняття

III. Актуалізація опорних знань

За випереджувальним завданням – опрацювати словникові й енциклопедичні статті з визначеннями націоналізму.

Запитання й завдання здобувачам освіти

- Які тлумачення націоналізму ви знайшли в словникових статтях?

- Уявіть, що ви укладаєте словник. Яку словникову статтю до поняття *націоналізм* ви б запропонували?

- А що таке, на вашу думку, український націоналізм? Обґрунтуйте своє визначення з огляду на сьогоднішній день.

- Чим відрізняються поняття *націоналізм* і *нацизм*? Чому ці поняття стали об'єктом дискусій останнім часом?

- Спробуйте довести, що Організація народної оборони «Карпатська Січ» була націоналістичною. (По-перше, пропагувала ідею української державності; по-друге, сприяла національному відродженню, національно-патріотичному вихованню молоді; по-третє, домагалася політичної незалежності; по-четверте, сформувала військово-політичний центр; по-п'яте, стала символом боротьби за політичну незалежність)

IV. Мотивація навчальної діяльності

Слово вчителя / викладача

Боротьба за незалежність в історії України актуальна. Свідчення цього – багатомісячні трагічні сторінки нашої держави, яка й сьогодні продовжує боротися за власну суверенність в умовах російсько-української війни, що почалася 24 лютого 2022 року. Утворення закарпатцями незалежної Карпатської України 8 жовтня 1938 року засвідчує, що ця українська субетнічна група вважала себе українською нацією та прагнула створити єдину Українську державу. А Організація народної оборони «Карпатська Січ» (ОНОКС), сформована згодом, стала на її захист.

Тема дослідження є актуальною: в останні роки проводилися заходи щодо відзначення річниці Карпатської Січі. Так, 14 березня 2019 року в місті Хуст, що наприкінці 1930-х років був столицею Карпатської України, урочисто відкрили меморіальну дошку Олександрові Блестіву – захиснику Карпатської України, керівнику ОУН у м. Хуст, організатору загонів Карпатської Січі, який за свою громадську позицію був засуджений до смертної кари. Трьома роками раніше, 12 листопада 2016 року, у Закарпатті відзначалася 78-а річниця створення Збройних Сил Карпатської України – Організації народної оборони «Карпатська Січ» (ОНОКС). Варто зазначити, що тема Карпатської Січі, основних стратегічних напрямів її діяльності ще довгий час залишатиметься актуальною, позаяк сьогодні вся Україна виборює свою політичну незалежність ціною життя її захисників і звичайних громадян.

V. Вивчення нового матеріалу

Слово вчителя / викладача

Організація народної оборони «Карпатська Січ» (скорочено – ОНОКС) була не тільки націоналістичною, а й парамілітарною (воєнізованою) організацією, тобто такою, що використала зброю для досягнення політичної незалежності.

Вивчаючи проблеми діяльності українських парамілітарних організацій у міжвоєнне століття, історична наука їх поділяє на два етапи: перший – 1919–1939 рр., другий – 1945 рік і до сьогодні. Це означає, що парамілітарна (воєнізована) Організація народної оборони «Карпатська Січ» функціонувала на першому етапі – 1938–1939 рр.

Ви попрацювати з інформаційними джерелами – знайшли відомості про інші українські парамілітарні організації, зокрема про сучасну, що так само називається – «Карпатська Січ», самостійно ознайомитися з її метою, діяльністю тощо.

Робота з таблицею

- У зв'язку із цим перед вивченням теми пропоную скласти порівняльну таблицю, де спочатку ви заповните колонку «"Карпатська Січ" XXI століття». Колонку «"Карпатська Січ" наприкінці 30-х років XX століття» заповните в ході вивчення теми. Потім зробите висновки.

Орієнтовна порівняльна таблиця

«Карпатська Січ» XXI століття	«Карпатська Січ» наприкінці 30-х років XX століття
Місцезнаходження	
місто Ужгород	місто Хуст
Мета	
«побудувати нашу Батьківщину розквітлою та сильною»	забезпечити стійкість Карпатської України й оборону її території
Діяльність	
національний та соціальний захист; військово-вишкільна й еколого-туристична, волонтерська й благодійна, спортивна роботи	організаційна й пропагандистська; виховна й військово-вишкільна; господарська. освітня й політична
Висновки	
Місцезнаходження й колишньої, і сучасної Карпатської Січі – Західна Україна. Метою Карпатської Січі, що утворилася в 1938 році, було насамперед обороняти Карпатську Україну і у випадку військової агресії з боку інших держав стати на її захист. Сучасна Карпатська Січ має на меті все зробити для того, щоб Україна розквітла й стала сильною державою (тоді ще не йшлося про збройний напад росії). Діяльність обох організацій майже ідентична – спрямована на те, щоб держава була сильною і у військовому, і в	

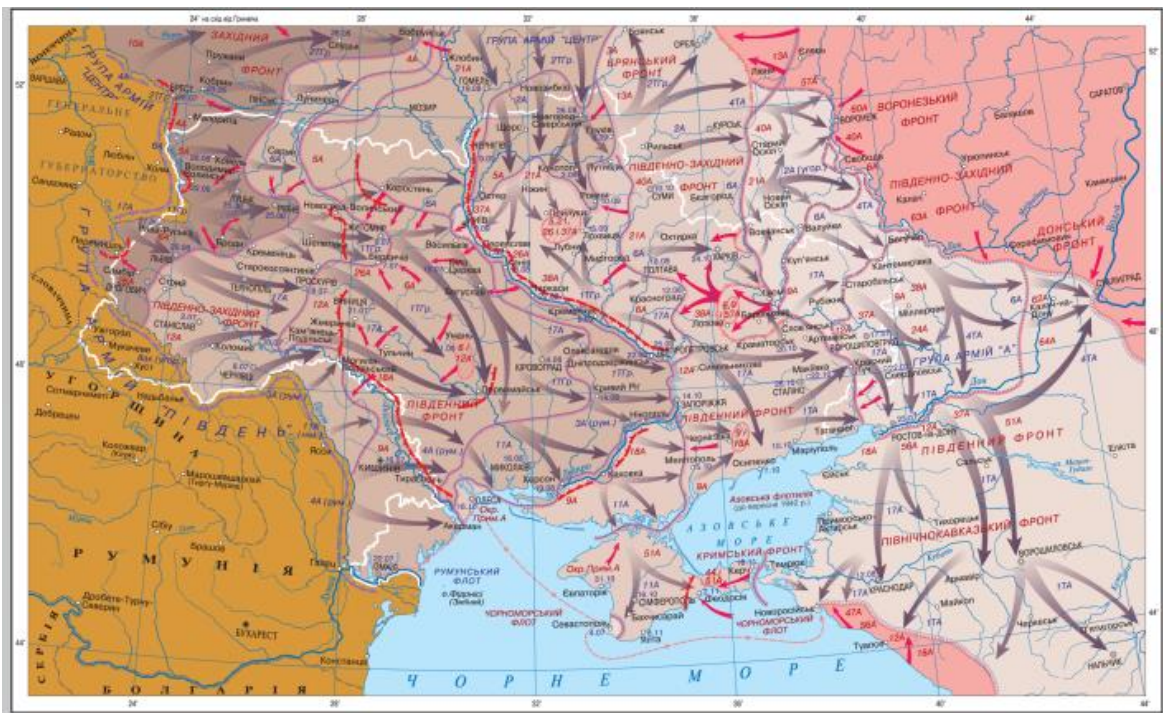
політичному сенсі.

Пояснення вчителя / викладача

Діяльність сучасної Карпатської Січі не всі сприймають однаково, деякою мірою навіть вважаючи її нацистською. Однак є факти, що свідчать і протилежне: у 2022 році під час повномасштабного вторгнення росії в Україну учасники й прихильники Карпатської Січі ХХІ століття створили добровольчий підрозділ «Карпатська Січ» у складі сил спеціальних операцій Збройних сил України.

Попрацювавши з інтернет-проектами (сайтами) й популярним сервісом YouTube (на сайті «Локальна історія» переглянули фільм 1940 року «Трагедія Карпатської України» й послушали інтерв'ю з істориком Олександром Пагірею «Чому не встояла Карпатська Україна?», а на сервісі YouTube переглянули флеш-фільми «Срібна земля. Хроніка Карпатської України 1919–1939», «Трагедія Карпатської України, 1939»), ви вже уявили, яким було політичне становище Карпатської України й роль ОНОКС у її обороні.

Робота з інтерактивною картою «Україна у Другій світовій війні»

Слово вчителя / викладача

Отож, ознайомившись із темою візуально, ви створили колективну мультимедійну презентацію. Пропоную її продемонструвати й обговорити.

Здобувачі освіти демонструють презентацію та пояснюють інформацію її візуалу.

Педагог слідкує за правильністю викладення фактичного матеріалу в презентації та за потреби вносить свої корективи.

Пояснення вчителя / викладача

Учитель / викладач історії доповнює матеріал презентації – пояснює окремі моменти, наводить різні факти, цитати, знайомить здобувачів освіти з іншими діячами, які внесли свій вклад у створення й функціонування Організації народної оборони «Карпатська Січ».

Задля створення хронологічної послідовності подій педагог може скористатися таким планом:

1. Мюнхенська змова (30 вересня 1938 р.) – початок розчленування Чехословаччини 23 жовтня 1938 р.
2. Автономія Підкарпатської Русі.
3. Августин Волошин – голова автономного уряду.
4. Рішення Віденського арбітражу, згідно з яким частина території Закарпаття (Ужгород, Мукачеве й кілька українських сіл) передавалась Угорщині (10 листопада 1938 р.).
5. Зайняття угорськими військами відступлених областей.
6. Переїзд українського уряду до Хуста (10 листопада 1938 р.).
7. Створення націоналістами «Карпатської Січі» – військової організації, головою якої був С. Росоха (листопад 1938 р.).
8. А. Волошин – ініціатор заснування політичної організації закарпатського населення – Українського національного об'єднання (УНО), що стояло на платформі створення суверенної держави (січень 1939 р.).
9. Вибори до Союму Карпатської України (12 лютого 1939 р.).
10. Окупація Закарпаття румунськими військами (15 березня 1939 р.).
11. Проголошення незалежності Карпатської України.
12. А. Волошин – президент Карпатської України.
13. Карпатська Січ – національна армія Карпатської України, полковник М. Колодзінський – начальник штабу.
14. Збройний опір Карпатської Січі угорській армії.
15. Відступ бійців Карпатської Січі до Румунії та Словаччини.
16. Видача румунами січовиків угорцям.
17. Окупація території Закарпаття угорськими військами (кінець березня 1939 р.).

VI. Узагальнення й систематизація знань

Інтерактивна вправа на онлайн-сервісі Wordwall.net «Вікторина»

№	Запитання	Варіанти відповіді
1	Організація народної оборони «Карпатська	<i>в листопаді 1938 року;</i>

	Січ» була створена...	в грудні 1938 року; в березні 1939 року; в червні 1941 року
2	ОНОКС було утворено у складі...	<i>Чехословацької</i> <i>республіки;</i> Польщі; Угорщини; Німеччини
3	Карпатська Січ знаходилася в місті...	<i>Хуст;</i> Ужгород; Львів; Варшава
4	Карпатська Січ мала основну мету. Це – ...	<i>обороняти територію</i> <i>Карпатської України;</i> займатися освітньою діяльністю; пропагувати ідеї демократії; взяти участь у виборах до Союму
5	Емблема Організація народної оборони «Карпатська Січ» – це...	<i>тризуб і меч;</i> зірка; мак; молот
6	Карпатську Січ очолював...	<i>Михайло Колодзінський;</i> Августин Волошин; Євген Врецьона; Євген Кульчицький
7	Проект одностроїв і відзнак рядового й старшинського складу ОНОКС підготував...	<i>Д. Климпуш;</i> І. Рогач; С. Росоха; І. Роман
8	«Летюча естрада» – це...	<i>пропагандистський</i> <i>відділ Карпатської Січі;</i> відділ культури; парамілітарна організація
9	Організація народної оборони «Карпатська Січ» протистояла...	<i>угорським дивізіям;</i> польській армії; чехословацькій армії; німецькій дивізії

10	Основною причиною трагічної поразки січовиків стало...	<i>відсутність зброї;</i> зрада; конфлікт із чеською армією; вплив Гітлера
----	--	---

VII. Підведення підсумків заняття

Слово вчителя / викладача

Отже, «Карпатська Січ» вважалася недержавним об'єднанням і не була здатна дати відсіч військовій агресії, що, до речі, усвідомлював А. Волошин. Та вона все ж функціонувала як мінідержава, позаяк діяла відповідно до Статуту; мала свій територіальний центр, власну емблему, керівний політичний орган, Генеральний військовий штаб, низові організації тощо й відіграла позитивну роль, захищаючи кордони автономної країни.

VIII. Оцінювання

IX. Домашнє завдання

1. Скласти ментальну карту «ОНОКС – парамілітарна (воєнізована) організація».
2. Прочитати уривки (див. Google Клас) із публіцистичних праць сучасних істориків, діячів ОУН, колишніх січовиків і бути готовими до обговорення їхнього змісту в малих групах.

Додаток Б

Презентація

ТЕМА

**Створення й діяльність
Карпатської Січі
(листопад 1938 –
березень 1939 рр.)**

10 вересня 1919 року – укладено Сен-Жерменський мирний договір, згідно з яким:

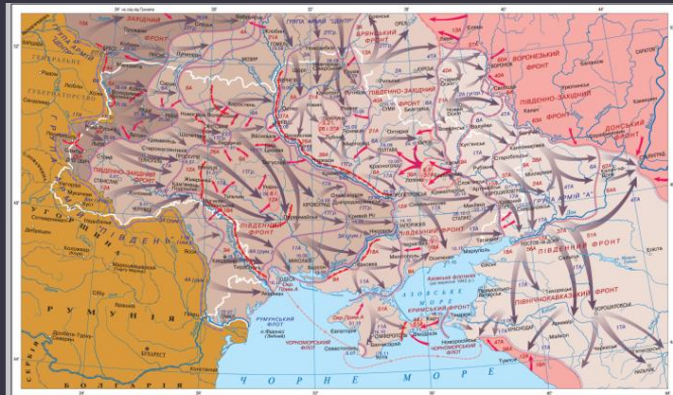
- розпалась Австро-Угорської імперія;
- виникла Чехословацька республіка як нова держава;
- до складу Чехословацької республіки на правах автономії ввійшла Підкарпатська Русь (територія Закарпаття).

9 листопада 1938 року – утворено військово-формування автономії у складі федеративної Чехословацької республіки Організація народної оборони «Карпатська Січ» (ОНОКС).

30 грудня 1938 року – виникла назва «Карпатська Україна», зніційована керівником уряду Підкарпатської Русі Августином Волошиним.

Увага! Вище зазначені події відбувалися на тлі державної кризи Чехословацької республіки – Німеччина, Угорщина й Польща були переконані, що вона створена штучно, й прагнули її позбавити права на існування. Це стосувалося й Карпатської України, куди вона входила на правах автономії.

Основні функції ОНОКС згідно зі Статутом Організації:

- забезпечення стійкості державності Підкарпатської Русі;
- оборона території Підкарпатської Русі.

12 листопада 1938 року – Головний командант ОНОКС Д. Климпуш підготував проекти одностроїв і відзнак рядового та старшинського складу Карпатської Січі, де містилися проекти:

- шапки-мазепинки, кителя, сорочки, плаща, штанів і чобіт рядового й старшинського складу;
- відзнак на шапку й рукава для гурткового, провідника, кошового, члена Ради, члена Команди, команданта;
- відзнак для старшого січовика, десятника, чотаря, сотника й отамана. Основним кольором однострою був сіро-зелений.

Місцезнаходження Карпатської Січі – місто Хуст.

Головна Команда ОНОКС – комендант Д. Климпуш;
І. Роман, його заступник; І. Рогач, генеральний писар й
очільник секретаріату; С. Росоха – референт преси,
інформації та ідеологічно-політичного виховання і
зв'язковий старшина з урядом Карпатської України.

Усього членів Організації «Карпатська Січ» – не більше
2 тисяч осіб.

Д. Климпуш

І. Рогач

С. Росоха

Емблема Організації –
тризуб і меч

«Карпатська Січ» мала й низові організації, куди входили відділи, що діяли за напрямками:

- організаційним;
- пропагандистським;
- виховним;
- вишкільним;
- господарським.

З декількох відділів утворювався кіш.

Керівний склад:

- старший січовик;
- десятник;
- сотник;
- отаман.

**Додаткова діяльність ОНОКС –
культурно-просвітницька робота:**

- залучала до участі щодо відзначення релігійних і національних свят Карпатської України;
- організовувала й проводила політичні мітинги, демонстрації, передвиборні кампанії;
- видавала тижневик «Наступ» під редакцією С. Росохи.

**Також в
ОНОКС діяв
жіночий
відділ,
очолюваний
Стефанією
Тисовською
та Марією
Химинець.**

В ОНОКС діяв і таємний Генеральний військовий штаб, яким спочатку керував М. Аркас, а потім М. Колодзінський.

Членами цього штабу були: Р. Шухевич (Щука), З. Косак (Тарнавський), О. Карачевський (Свобода), Г. Барабаш (Чорний), Є. Врецьона (Волянський), І. Кедюлич (Чубчик) й інші.

Листопад 1938 року:

1) розроблено детальний план щодо організації власної силової регулярної армії. Військові відділи мали формуватися на Західних Українських Землях;

2) створено розвідувальний відділ («другий відділ», «служба безпеки», «секретний відділ»), що повинен був:

- збирати й перевіряти розвідувальну інформацію;
- реєструвати нових членів Карпатської Січі;
- виявляти угорську й польську агентуру в місцевих органах влади Карпатської України й підрозділах Карпатської Січі;
- допитувати полонених диверсантів і терористів; викривати плани диверсійно-терористичних операцій на території Закарпаття тощо.

Склад розвідувального відділу:

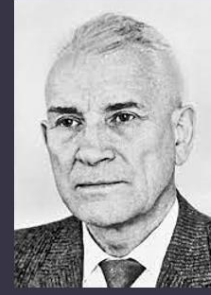
- керівник Євген Врецьона;
- заступники Роман Мирович і Євген Кульчицький.

Є. Врецьона

Р. Мирович

Є. Кульчицький

**Координатори діяльності відділу розвідки
Військового штабу Карпатської Січі на
території Польщі – організаційний референт
Ярослав Гайвас, повітовий провідник
Сколівщини Іван Бутковський та Роман
Шухевич.**

Я. Гайвас

І. Бутковський

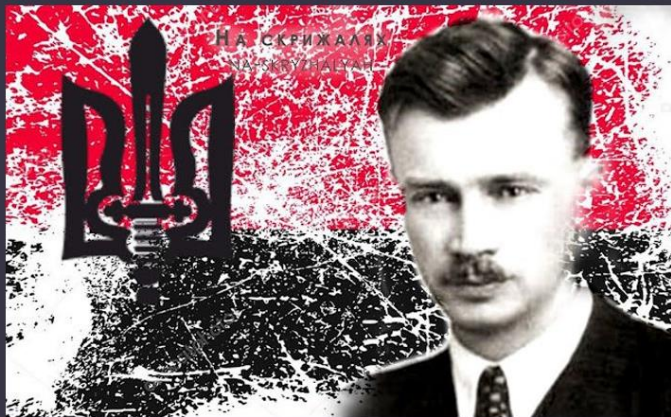

Р. Шухевич

«Летюча естрада» – пропагандистський відділ Української національної оборони та організації народної оборони «Карпатська Січ», яку очолював М. Чирський.

У Карпатській Україні велася й ідеологічна, і політична робота під координуванням Олега Ольжича – українського поета, сина відомого Олександра Олеся, нашого земляка (народився в м. Білопіль), також українського поета.

Організації народної оборони «Карпатська Січ» фінансову допомогу надавали:

- окремі особи й українські державницькі організації Північної Америки;
- німці;
- канадці;
- окремі політичні діячі й окремі громадяни: Августин Волошин, єпископ Діонізій Нарядій, підполковник доктор Зарицький, доктор Дмитро Васильків, доктор Ю. Добриловський, доктор Роман Венгринович, адвокат із Хуста;
- українська еміграція в Чехословаччині й чехи.

Організація народної оборони «Карпатська Січ» мала проблему з озброєнням. Значний вклад в озброєння ОНОКС уніс активний діяч Організації Українських Націоналістів (ОУН) Роман Шухевич. Завдяки його активній діяльності до середини грудня 1938 р. було зібрано й передано до штабу Карпатської Січі військові навчальні матеріали і підручники, зброю та гроші. У січні – лютому 1939 року він їздив до Праги, Відня й Берліна, де намагався розв'язати питання щодо закупівлі зброї та налагодження фінансової допомоги від української еміграції. А в середині лютого 1939 р. у Львові вів переговори з керівниками й представниками західноукраїнських кооперативів, які обіцяли надати кошти на закупівлю зброї для 15 тис. січовиків.

Через те що в січовиків не було достатньо зброї, призвело до спроби захопити її силоміць. І 13–14 березня між загонами ОНОКС і чеським військом відбулися кровопролитні сутички. А пізніше це стало причиною трагічної поразки січовиків у ході боїв з угорською армією.

ДЯКУЄМО ЗА УВАГУ!

Додаток В

Інтерактивна вправа. URL: <https://wordwall.net/uk/resource/63211444>

Вікторина

Карпатська Січ

Організація народної оборони «Карпатська Січ» була створена...

А в листопаді 1938 року

Б в грудні 1938 року

В в березні 1939 року

Г в червні 1941 року

Серія запитань з декількома варіантами відповіді. Торкніться правильної відповіді, щоб продовжити.

Карпатська Січ Поділитися

Wordwall Створюйте кращі уроки швидше Головна Функції Мої вправи Мої результати Створити вправу

0:10 ✓ 0

Організація народної оборони «Карпатська Січ» була створена...

А в листопаді 1938 року

Б в грудні 1938 року

В в березні 1939 року

Г в червні 1941 року

1 з 10 Поділитися

Карпатська Січ Поділитися

Редагувати вміст Задати завдання Більше

Wordwall Створюйте кращі уроки швидше Головна Функції Мої вправи Мої результати Створити вправу

0:41 ✓ 2

ОНОКС було утворено у складі...

А Польщі	Б Німеччини	В Угорщини	Г Чехословацької республіки ✓
-------------	----------------	---------------	----------------------------------

Карпатська Січ

Поділитися

Редагувати вміст Задати завдання Більше

Wordwall Створюйте кращі уроки швидше Головна Функції Мої вправи Мої результати Створити вправу

0:52 ✓ 2

Карпатська Січ знаходилася в місті...

А Ужгород	Б Хуст	В Варшава	Г Львів
--------------	-----------	--------------	------------

Карпатська Січ

Поділитися

Редагувати вміст Задати завдання Більше

Wordwall Створюйте кращі уроки швидше Головна Функції Мої вправи Мої результати Створити вправу

1:10 ✓ 3

Карпатська Січ мала основну мету. Це – ...

А пропагувати ідеї демократії	Б займатися освітньою діяльністю	В боронити територію Карпатської України	Г взяти участь у виборах до Союму
----------------------------------	-------------------------------------	---	--------------------------------------

Карпатська Січ

Поділитися

Редагувати вміст Задати завдання Більше

Wordwall Створюйте кращі уроки швидше Головна Функції Мої вправи Мої результати Створити вправу

1:21 ✓ 4

Емблема Організація народної оборони «Карпатська Січ» – це...

А тризуб і меч	Б мак	В молот	Г зірка
-------------------	----------	------------	------------

Карпатська Січ

Поділитися

Редагувати вміст Задати завдання Більше

← ↻ <https://wordwall.net/uk/resource/63211444/карпатська-січ> Wordwall Створюйте кращі уроки швидше Головна Функції Мої вправи Мої результати Створити вправу

1:30 ✓ 5

Карпатську Січ очолював...

А Августин Волошин	Б Михайло Колодзінський	В Євген Врецьона	Г Євген Кульчицький
--------------------------	-------------------------------	------------------------	---------------------------

☰ 6 з 10 🔊 🗉

Карпатська Січ 🔒 Поділитися

[Редагувати вміст](#) [Задати завдання](#) [Більше](#) ▾

← ↻ <https://wordwall.net/uk/resource/63211444/карпатська-січ> Wordwall Створюйте кращі уроки швидше Головна Функції Мої вправи Мої результати Створити вправу

1:43 ✓ 6

Проект одностроїв і відзнак рядового й старшинського складу ОНОКС підготував...

А Д. Климпуш	Б І. Рогач	В С. Росоха	Г І. Роман
--------------------	---------------	----------------	---------------

☰ 7 з 10 🔊 🗉

Карпатська Січ 🔒 Поділитися

[Редагувати вміст](#) [Задати завдання](#) [Більше](#) ▾

Wordwall Створітьте кращі уроки швидше Головна Функції Мої вправи Мої результати Створити вправу

1:58 ✓7

«Летюча естрада» – це...

А відділ культури	Б парамілітарна організація	В пропагандистський відділ Карпатської Січі
----------------------	--------------------------------	--

Карпатська Січ

Поділитися

Редагувати вміст Задати завдання Більше

Wordwall Створітьте кращі уроки швидше Головна Функції Мої вправи Мої результати Створити вправу

0:13 ✓0

Організація народної оборони «Карпатська Січ» протистояла...

А польській армії	Б угорським дивізіям	В чехословацькій армії	Г німецькій дивізії
----------------------	-------------------------	---------------------------	------------------------

Карпатська Січ

Поділитися

Редагувати вміст Задати завдання Більше

← ↻ <https://wordwall.net/uk/resource/63211444/карпатська-січ> аа А

Wordwall Створюйте кращі уроки швидше Головна Функції Мої вправи Мої результати [Створити вправу](#)

0:12 ✓ 0

Основна причина трагічної поразки січовиків – це...

А

вплив
Гітлера

Б

зрада

В

конфлікт
із чеською
армією

Г

відсутність
зброї

☰ ◀ 10 з 10 ▶ 🔊 🗉

Карпатська Січ [Поділитися](#)

[Редагувати вміст](#) Задати завдання | [Більше](#) ▾

← ↻ <https://wordwall.net/uk/resource/63211444/карпатська-січ> аа А

Wordwall Створюйте кращі уроки швидше Головна Функції Мої вправи Мої результати [Створити вправу](#)

1:00 ◀ 10 з 10 ▶ ✓ 9

Гра завершена

☰ 🔊 🗉

Карпатська Січ [Поділитися](#)

[Редагувати вміст](#) Задати завдання | [Більше](#) ▾

← ↻ 🔒 <https://wordwall.net/uk/resource/63211444/карпатська-січ> 🔍 A

Wordwall Створюйте кращі уроки швидше Головна Функції Мої вправи Мої результати [Створити вправу](#)

ГРА ЗАВЕРШЕНА

Бали	Час
9 / 10	1:00

ВИ НА 1-Й МІСЦІ У СПИСКУ ПЕРЕМОЖЦІВ

Список переможців

Показати відповіді

Почати знову

Карпатська Січ [Поділитися](#)

[Редагувати вміст](#) [Задати завдання](#) [Більше](#) ▾

Wordwall Створюйте кращі уроки швидше Головна Функції Тарифні плани Увійти Зареєструватися Українська

Поділитися ресурсом

🔗 [Копіювати](#)

Поділитися або вбудувати:

👤
📘
🐦
👤
🔗
📺

Карпатська Січ [Поділитися](#)

автор: [Usokalench](#) [Редагувати вміст](#) [Більше](#) ▾

Додаток Г

План-конспект заняття

Тема. Організація народної оборони «Карпатська Січ» (листопад 1938 – березень 1939 рр.) як предмет коментування й обговорення

Мета: у малих групах обговорити дослідження сучасних істориків щодо ОНОКС, проаналізувати цитати з публіцистичних праць; розвивати в здобувачів освіти вміння аналізувати, зіставляти, порівнювати, уявляти, спростовувати, узагальнювати, робити висновки; виховувати інтерес до вивчення історії України.

Очікувані результати: здобувачі освіти зможуть аналізувати, зіставляти, порівнювати, уявляти, спростовувати, узагальнювати, робити висновки.

Тип уроку: узагальнення й систематизація знань.

Обладнання: мультимедійна дошка / телевізор, проєктор.

Основні терміни й поняття: Організація народної оборони «Карпатська Січ».

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Організаційний етап

Привітання зі здобувачами освіти

II. Повідомлення теми й мети заняття

III. Перевірка домашнього завдання

Здобувачі освіти демонструють створену ментальну карту «ОНОКС – парамілітарна (воєнізована) організація» та пояснюють її суть

Орієнтовна ментальна карта здобувача освіти

Орієнтовна центральна ідея, що мають визначити здобувачі освіти: *Організація народної оборони «Карпатська Січ» – парамілітарна (воєнізована) організація.*

Орієнтовний хід думок здобувачів освіти (розгалуження від центральної ідеї):

1) *мала стратегічний напрямок (забезпечення стійкості державності Карпатської України й оборона її території);*

2) *діяла за нагальною потребою (взяла збройну участь у боротьбі за незалежну Україну);*

3) *аспект військової підготовки:*

- власне військовий;

- державний (Статут, детальний план щодо організації власної силової регулярної армії);

- соціальний (культурно-просвітницька робота серед населення й участь у передвиборній кампанії до крайового Союму, що відбулася 12 лютого 1939 року);

4) мала власний привід:

- центральний керівний орган;

- військовий штаб;

5) мала власну емблему – тризуб і меч;

6) мала власну символіку – шапка-мазепинка.

IV. Мотивація навчальної діяльності

Слово вчителя / викладача

Організація народної оборони «Карпатська Січ» була ліквідована в далекому 1939 році. Проте сьогодні, в умовах російсько-української війни, вона раптом ожила. Ожила її ідея власної збройної сили. Вона житиме доти, доки існуватиме українська нація.

V. Опрацювання матеріалу

Коментування й обговорення здобувачами освіти тез і цитат

У Статуті Організації було визначено таку ціль: «Оборона державних і національних інтересів Підкарпатської Русі та плекання оборонного духа в українському громадянстві... краю, поборювання протидержавної пропаганди та всестороння підтримка правительства Підкарпатської Русі зокрема для удержування ладу та безпеки»

Український військовий, колишній січовик **В. Филонович** згадує: «Та не лише в Хусті була організація Січі. – Цілий терен Карпатської України, всі села і навіть малі хутори мали свої команди Січі. І старі, і молоді голосилися до шляхетного діла – оборони свого Краю».

За спогадами відомого українського військового й громадсько-політичного діяча, уродженця м. Суми **Василя Филоновича**, «сама Січ складалася з добровольців-січовиків. Тут можна було побачити людей зі всіх земель України – підкарпатці, наддніпрянці, галичани й буковинці. Старі й молоді. Чоловіки й жінки. Всі вони йшли й добровільно офірували свою працю, своє здоров'я і навіть своє життя задля добра одного з кусників розшматованого українського тіла – Срібної Русі – Карпатської України. Була у цих січовиків добра воля стати корисними задля добра нації. Була це переважно молодь, яка потребувала доброго військового вишколу й доброї підготовки та організації. Організація

війська! О, як далеко, далеко була дійсність від правдивого поняття про цю справу. Військовий вишкіл, розшук, постачання, навіть дисципліна – все це речі, які вимагали для перепровадження їх в життя і досвіду, і знання. Доброї волі і бажання тут рішуче було замало, бо... хотіли не завжди означає уміти».

Як зазначав діяч ОУН **Олег Ольжич** («Кандиба»): «П'ять місяців державного життя Карпатської України пробігали в нерівних та неспокійних умовах. Від самого початку його і до кінця Карпатська Січ була на першому плані всіх його здвигів».

І все ж Карпатську Січ потрібно було розбудовувати, а це вимагало значних коштів, яких уряд не мав. До того ж виникали значні проблеми з озброєнням ОНОКС. Уродженець Закарпаття, канадський історик **Петро Стерчо** писав, що в січовиків немає зброї, і дається вона їм «від випадку до випадку».

А **Олег Ольжич**, тоді культурний референт ОУН при уряді Карпатської України, який входив до складу військового штабу Карпатської Січі, писав, що Головна Команда «встигла закупити потай, приватно з різних джерел коло 200 револьверів, головно калібру 6,35, та три машинні пістолі з невеликою кількістю набоїв. З цього разом зі згаданими 10 рушницями складалося усе озброєння Січі, з яким вона вступила в грядучі події».

Очільники Карпатської Січі неодноразово зверталися до **А. Волошина** з проханням передати їм зброю «з засобів, які знаходяться при окружних урядах та окружних судах». Однак прем'єр-міністр не мав цих повноважень, а тому не давав дозволу. Так само вчиняв і чехословацький уряд і на те було кілька причин: Карпатська Січ часто виходила з-під контролю автономного уряду, за даними чеської контррозвідки була змова проти уряду А. Волошина, останній уникав конфронтації у відносинах із Чехословаччиною.

Організації народної оборони «Карпатська Січ» допомагав чи не весь світ. Фінансову допомогу надавали:

- окремі особи й українські державницькі організації Північної Америки, однак до ОНОКС надходили тільки одяг і харчі, що прислав Ярослав Барановський, який завідував Проводом ОУН;

- німці. Німецьке військово командування передало Карпатській Січі сукно на тисячу комплектів умундирування;

- канадці. 19 лютого 1939 р. у «**Новій свободі**» було опубліковано повідомлення під назвою «Чверть мільйона корон для Карпатської Січі»: «З великою увагою, ми, Головна Управа і члени Української Стрілецької Громади в Канаді, в якій групуються бувші стрільці Української Армії з часів визвольних

змагань 1917–1920 – слідкуємо за діяльністю і розвитком Карпатської Січі... Ми, будучи українські вояки – належимо тут в Канаді до великої націоналістичної організації – Українського Національного Об'єднання (УНО). Внутрі цієї організації ми працюємо як військова її частина. УНО створило «Комітет допомоги Карпатській Україні» та несе поміч Вам. УНО вислало вже 5.200 доларів на руки прем'єра о. А. Волошина і попросимо його, щоб він вжив ті гроші для розбудови Карпатської Січі. Віримо, що таким способом одержите поміч. Будемо й надалі старатися Вам допомогти...»;

- окремі політичні діячі й окремі громадяни: **Августин Волошин, єпископ Діонізій Нарядій, підполковник доктор Зарицький, доктор Дмитро Васильків, доктор Ю. Добриловський, доктор Роман Венгринович, адвокат із Хуста.** У тій самій газеті «**Нова свобода**» зазначалося: «Цього року наша селянська молодь колядувала в користь своєї оборонної організації Карпатська Січ. Всюди зустрічались ми з колядниками, з Вифлеємами й зірками та найбільше зробили на мене вражіння колядники з Лозянського, їдо обійшовши своє село, прибули й до Волового, творили дуже гарну цілість. Це був невеличкий хор, гру гарними поетичними словами викомбінували самі і все перевели дуже інтелігентно... Колядки пройшли всюди дуже гарно і наприклад у Синевирі на Січ заколядували 1200 кч. Нашій селянській молоді можемо лиш погратулювати»;

- **українська еміграція в Чехословаччині й чехи.** **Августин Волошин звернувся за допомогою до громадян краю, а також до української діаспори.** У відповідь на прохання українська еміграція в Чехословаччині провела збіркову акцію на допомогу Карпатській Січі. Про це було опубліковано в газеті «**Нова свобода**»: «Акція закінчилася дуже добрим успіхом. На всі випущені збіркові листи субскритовано 150 комплектів одностроїв (150 шапок, плащів, блюз, краваток, ременів, черевик, та 300 пар білля). Решту грошей прислано готівкою». Також у цьому допомагали й жителі Праги, Брно й інших чеських міст.

Значний вклад в озброєння ОНОКС уніс активний діяч Організації Українських Націоналістів (ОУН) **Роман Шухевич.** Завдяки його активній діяльності до середини грудня 1938 р. було зібрано й передано до штабу Карпатської Січі військові навчальні матеріали і підручники, зброю та гроші. У січні – лютому 1939 року він їздив до Праги, Відня й Берліна, де намагався розв'язати питання щодо закупівлі зброї та налагодження фінансової допомоги від української еміграції. А в середині лютого 1939 р. у Львові вів переговори з Ю. Шепаровичем, О. Луцьким, Ю. Павликовським, І. Семянчуком, М. Твордилом і З. Пеленським – керівниками й представниками західноукраїнських кооперативів, які обіцяли надати кошти на закупівлю зброї

для 15 тис. січовиків – кріси й автоматичні пістолети, ручні гранати; легкі, важкі й протилетунські скоростріли; гранатомети, гармати тощо.

Через те що в січовиків не було достатньо зброї, призвело до спроби захопити її силоміць. І 13–14 березня між загонами ОНОКС і чеським військом відбулися кровопролитні сутички. А пізніше це стало причиною трагічної поразки січовиків у ході боїв з угорською армією.

Наприкінці лютого 1939 р. виник конфлікт між чеськими силовими структурами на чолі з Прхалою та Карпатською Січчю. Перші намагалися втримати владу й не допустити проголошення незалежності Закарпаття, другі були готові захищати національний суверенітет. Із цього приводу **В. Филонович** зазначав: «Мета чехів була аж разюче ясна – маючи своє військо, свою жандармерію і пограничників при перебранню в свої руки міністерства внутрішніх справ, такий чеський генерал міг стати фактичним диктатором. Тут чехи явно порушили цілком природне право українського народу, накидаючи нам примусом свого міністра. Чим більше домагався ген[ерал] Прхала сісти на міністерський стілець, тим більший був спротив українців. Так чи інакше мало дійти до зудару. На поготівлі були чехи, але не спали і українці. Нерівні це були сили, бо ж одна сторона – чехи мали безліч війська, мали модерну зброю: аероплани, танки, гармати, кулемети, бомби, а ми? Ми мали щойно сорок рушниць та декілька десятків пістолів. Ось при таких обставинах мало прийти до зудару».

Такі внутрішні й політичні обставини і спричинили скорий напад Угорщини на Карпатську Україну 13 березня 1939 року. **В. Филонович** зауважує, що, живучи власними подіями, українці мало звертали увагу на те, що діється зовні. А в цей час мапа Європи змінювалася й «користуючись з такого переділу, стягувала Мадярщина свої війська на кордони Карпатської України. Мадярські терористи все частіше наскакували на мирне українське населення. Так, приправившись до нападу, чекала Мадярщина лише відповідного моменту, щоб наскочити мов та шуліка на безборонну молоду державу. Такий момент прийшлося чекати не довго. Німеччина обсадила Чехи і Мораву, Словаччина оголосила свою самостійність, а Мадярщина посунула свої війська на терен Карпатської України».

Пораду – капітулювати – надав січовикам і німецький консул, бо, нібито окупувати Карпатську Україну погодилися й Німеччина з Італією. За свідченнями очевидців, у відповідь полковник **М. Колодзінський** сказав: «У словнику українського націоналіста немає слова “капітулювати”. Сильніший

ворог може нас у бою перемогти, але поставити нас перед собою на коліна – ніколи!»

Третього дня окупації Карпатської України Угорщиною, 17 березня 1939 року, угорські жандарми передали полонених січовиків польській прикордонній службі, а 18 березня 1939 полонені були розстріляні. За оцінками свідків, їх кількість становила 500–600. **В. Филонович** зазначив: «Монгольсько-хижацько-азійський дух і жорстокість принесли мадяри в Карпатську Україну. Вони хоч і прикрились зовнішніми формами європейської цивілізації, однак не змогли в своєму внутрішньому житті перебороти себе. Вони не змогли, не зуміли й не втілили в собі багаті принципи західної культури, побудованої на основі пошани до права».

Варто зазначити, що зарубіжні історики по-різному трактували діяльність Карпатської Січі. Зокрема **польський історик, професор Міхало Ярнецький**, який є співавтором праці «Український П'ємонт. Карпатська Русь в період автономії 1938–1939», під час однієї з передач зазначає: «Я не маю на меті виправдовувати злочинів, якщо такі були вчинені з угорського чи польського боку, але могли бути окремі випадки помсти. Коли ці колишні січовики з Галичини поверталися до Польщі, то польські прикордонники й інші служби мали наказ їх затримувати. Адже втеча з держави була злочином, щось на зразок акту зради... Доказів про заплановані розстріли січовиків немає. Є лише припущення, що в певних випадках таке могло мати місце. Навіть проведені розкопки підтверджують, що цих тіл було декілька десятків, а не сотні, як дехто стверджує, хоч смерть кожної з цих людей мабуть була непотрібною. І це не доказ, що це зробили польські прикордонники».

У ході Міжнародної конференції, що відбулася в угорському місті Ніредьгаза у 2012 році, у поглядах науковців, які стосувалися карпатських січовиків, виникли певні розходження. **Угорські дослідники посилалися на брак військових документів**, що могли б засвідчити кількість убитих січовиків, однак не заперечували того факту, що таке відбулося: «точних відомостей через пропажу військових документів немає, але що це відбулося – факт». Щодо цього **О. Пагіря справедливо зазначив**: «у той час, як в українській історіографії організація «Карпатська Січ» знаходиться у центрі широкої наукової громадськості, з угорського боку існують окремі спрощені підходи, згідно з якими членів організації називають «бандитами», «терористами». Двоякий, різний дискурс, що не стикується один з одним, і надалі лише зміцнює взаємну недовіру».

Уявне нагородження діячів за їхній внесок у становлення й функціонування Організації народної оборони «Карпатська Січ»

Номінації:

«Цілеспрямований діяч» – Роман Шухевич

«Сміливий діяч» – Михайло Колодзінський

VI. Підведення підсумків заняття

Слово вчителя / викладача

Попри те, що «Карпатська Січ» вважалася недержавним об'єднанням і не була здатна дати відсіч військовій агресії, що, до речі, усвідомлював А. Волошин, вона все ж функціонувала як мінідержава, позаяк діяла відповідно до Статуту; мала свій територіальний центр, власну емблему, керівний політичний орган, Генеральний військовий штаб, низові організації тощо й відіграла позитивну роль, захищаючи кордони автономної країни.

VIII. Оцінювання

Додаток Г

«Нагородження» діячів Карпатської Січі

НАГОРОДЖУЄТЬСЯ
Михайло Колодзінський
в номінації «Сміливий діяч»

за стійкість, хоробрість і
незламність духу в боротьбі
за вільну Українську
державність.

НАГОРОДЖУЄТЬСЯ
Роман Шухевич
в номінації
«Цілеспрямований діяч»

за активну діяльність щодо
озброєння й матеріального
забезпечення Карпатської
Січі.